

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТИ**

**МАДАНИЯТЛАРАРО АЛОҚАЛАР, ТАҲРИР ВА
АДАБИЁТШУНОСЛИК КАФЕДРАСИ**

МАМБЕТИРЗАЕВА НЕСИБЕЛИ МУҲАММЕДСАДИКОВНА

**АСҚАД МУХТОРНИНГ МУҲАРРИРЛИК ФАОЛИЯТИ
(“ГУЛИСТОН” ЖУРНАЛИ 1970-1981 ЙИЛЛАР МИСОЛИДА)**

**5320400- халқаро журналистика таълим йўналиши бўйича
бакалавр даражасини олиш учун**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

**“ҲИМОЯГА ТАВСИЯ ЭТИЛАДИ”
“Маданиятлараро алоқалар, таҳрир
ва адабиётшунослик” кафедраси
муздари
_____ ф.ф.н., доц.Ш.Тўйчиева
2013 йил “ _____ ” _____**

**ИЛМИЙ РАҲБАР:
_____ доц. М.Саъдинов**

**2013 йил
“ _____ ” _____**

ТОШКЕНТ-2013

Химояга рухсат этилди:

Факультет декани: _____ **А.Нурматов**
Кафедра мудири: _____ **Ш.Туйчиева**
Илмий раҳбар: _____ **М.Саъдинов**
Расмий тақризчи: _____ **Ф.Жабборов**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

МАВЗУ: “Асқад Мухторнинг муҳаррирлик фаолияти”
(“Гулистон” журнали 1970-1981 йиллар мисолида)

ДАК қарори: ўзбек гуруҳи талабаси Мамбетирзаева Несибели
Муҳаммедсадиковнанинг
битирув малакавий иши «_____» га баҳолансин.
«_____» _____ 2013 йил

ДАК раиси:

А.Раҳимов

ДАК котибаси:

Ф.Раҳимова

МУНДАРИЖА

Кириш	3- 7
I Боб. Асқад Мухтор ҳаёти, ижоди ва муҳаррирлик фаолияти	
1.1 Асқад Мухтор: ижодкор ва шахс	8-14
1.2 Адибнинг журналистик фаолияти	15-22
1.3. Асқад Мухтор публицистикаси	23-27
II Боб. Асқад Мухтор – “Гулистон” журнали бош муҳаррири	
2.1. Журналдаги ижодий муҳит: “Гулистон” таҳрир мактаби	28-39
2.2. “Гулистон”нинг махсус сонлари	40-43
2.3. 1970 — 1981 йилларда журналдаги жанрлар хилма-хиллиги, рукнлар	44-60
Хулоса	61-64
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	65-66
Илова	

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги.

“Ҳозирги даврда матбуот, оммавий ахборот воситалари шундай қудратли кучга айланмоқдаки, ўз келажагини ўйлайдиган ҳар қайси халқ ва миллат буни сезмаслиги, ҳис этмаслиги мумкин эмас.

Шу сабабли ҳам оммавий ахборот воситаларини замон талаблари асосида ривожлантириш, матбуот ва сўз эркинлиги принципларини амалда таъминлашга эришиш, матбуотда танқид руҳини кучайтириш биз учун энг муҳим мақсадлардан бири бўлиб қолмоқда.

Бугунги кунда ҳар қайси матбуот ходими касб маҳоратини эгаллаш билан бирга, ўз ҳаётий принципларига ҳам эга бўлиши, ҳақиқат учун курашишга интилиши, шу йўлда қатъият ва шижоат кўрсатиши, лўнда қилиб айтганда, виждон амри билан яшашини замоннинг ўзи талаб қилмоқда.”¹

Жамият кўзгуси ҳисобланган журналистлар инсонларнинг маънавий дунёсини бойитиш, тарбиялаш билан бирга уларнинг маълум маънода фикр-ўйи, дунёқарашининг шаклланишига сабабчи бўлишади. Шунинг учун биринчи масала — билимли, тажрибали, ишнинг кўзини билгувчи, моҳир журналистларни тарбиялаб чиқаришдан иборат.

“Миллат, давлат, жамият тақдири ҳал бўлаётган паллада ўзлигимизни англаш, маънавий илдизларимизни унутмаслик катта аҳамиятга эга”², — деган эди Президентимиз.

Бир ҳақиқат борки анъанавийлик ва янги омиллар қонуни абадийдир! Ҳар бир журналист, ҳар бир публицист ўзидан аввалги даврнинг моҳир журналист ва публицистлари қолдирган бой мерос билан қуроқланган бўлиши, ундан ижодий фойдалана олиши лозим. Шу билан бирга бу анъаналар асосида янги ижодий кашфиётлар яратиш ҳам ҳар бир ижодкорнинг бурчидир!

Асқад Мухтор дедилар:

¹ Каримов.И.А.Юксак маънавият — енгилмас куч.Т.: Маънавият,2008.

² Каримов.И.А.Миллий камолот йўли. Т. Ўқитувчи. 2011й. 23 бет.

“Ҳар қандай янгилик — бир вақтлар унутилган эскиликдир”.

Шундай экан биз ўз-ўзидан эмас, ўтмишни, боболаримиз ҳаёти ва ижодини ўрганган ҳолда буюк кашфиётлар яратамиз. Айниқса, бугунги кунда чексиз имкониятлар замонида ўқиб ўрганишга, изланишга барча шароитлар яратилган. Айниқса ҳозирда журналистика соҳасига катта эътибор қаратилмоқда. Ҳаттоки, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29- моддасида “Ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига эга” деб келтирилган. Қувонч билан айтиш лозимки, Президентимизнинг журналистларга айтган ҳар бир фикри замирида юрт тақдири ва унинг келажаги йўлида хизмат қилаётган, ахборот етказиш борасида вазифасини бажараётган журналистларга бўлган катта ишончни кўрамыз:

Хаммамиз яхши тушунамизки, ОАВнинг вазифалари ҳам улар олдига куйиладиган талаблар ҳам кўп. Лекин энг муҳими, ҳаёт ҳақиқатини тўлақонли акс эттиришдан иборат. Чунки ҳақиқат журналистиканинг ўзгармас ва доимий шарти бўлиб келган ва шундай бўлиб қолиши зарур. Айни вақтда матбуот ва эфир орқали ҳақиқатни ёритиш, одамларга етказиш ҳар қайси журналистнинг билим ва тажрибаси, унинг профессионал маҳорати ва гражданлик позициясига боғлиқ эканлигини ҳам унутмаслигимиз лозим.³

Барча журналистларга бу борада намуна ва ибрат бўла оладиган Асқад Мухтор шахсини ўрганиш мақсадга мувофиқ. Чунки, инсоният ҳамиша мукамал жамият бунёд этиш иштиёқида яшаган, шу ниятда турли замон ва давронларда не-не тузумларга асос солган. XXI асрнинг аввалига келиб мана шундай орзудаги жамиятнинг таърифи “демократия” деб аталмоқда. Одамларнинг фаровонлиги, жамиятларнинг тараққий этганлиги, мутлоқ адолатли мувозанат ўрнатиш мезонлари ҳам мазкур ва тотли “демократия” сўзи билан ифодаланади.

³ Каримов.И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш.Т.:Ўзбекистон, 2009.

Олий мажлис палаталарининг қўшма йиғилишида Президент мамлакатда олиб борилаётган ислохатлар жараёнларини янада жадаллаштириш ва чуқурлаштиришнинг галдаги устувор йўналишларини белгилаб берди. “Ўзбекистонда демократик янгиланишлар жараёнини чуқурлаштириш ва фуқораларнинг эркинликларини таъминлашнинг ғоят муҳим шарти бу оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш учун демократик андозаларни жорий этиш бўйича аниқ ва изчил чораларни амалга оширишдир” - деб номланган учинчи устувор йўналиш, ҳеч шубҳасиз, миллий матбуотчилигимиз равнақини янги бир босқичларга кўтаришда янги саҳифа очади.⁴

Тадқиқотнинг асосий мақсад ва вазифалари.

Инсон фақат буюк мақсадларни амалга ошириш орқалигина ўзини бошқалар учун йўлчи юлдузга айлантирадиган буюк характерни намоён қила олади, — деган эди Гегель. Асқад Мухтор ўзбек адабиёти ва журналистика соҳасида ана шундай буюк ишларни амалга оширган йўлчи юлдуз эди. Шу сабаб ҳам унинг журналистика соҳасидаги изланишларини давом эттириш мақсадида адиб муҳаррирлик қилган “Гулистон” журналининг 1969-1981 йиллардаги фаолиятини ўрганишни, ижобий томонларини бугунги матбуотда қўллашни мақсад қилганман. Асосийси, ОАВ, жумладан матбуотнинг тараққий этиши учун қандай усул қўллаш кераклиги, матбуот ўз мақомини сақлаб қолиши учун нималарга аҳамият бериш лозимлиги “Гулистон” журнали мисолида ўрганилди. Журналнинг ўн йилдан ортиқ даврда чоп этилган сонларини таҳлил қилиш орқали белгилли бир хулосага келиш, эришилган натижани бугунги кун билан таққослаш, ҳозирда матбуотда учрайдиган камчиликларни кўрсатиш ва тузатиш учун қатор таклифлар бериш, юксак технологиялар даврида жамиятда матбуотнинг ўз ўрнига эга бўлиши учун курашиш кераклигини тушунтиришдан иборат.

⁴ Каримов.И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир”. Т.: Ўзбекистон, 2005.

Тадқиқот ишининг ўрганилганлик даражаси.

Асқад Мухтор ҳақида кўплаб илмий-бадиий китоблар чоп этилган, адиб ҳаёти ва ижоди ўрганилган бўлса ҳам унинг “Гулистон” журналидаги бош муҳаррирлик фаолияти батафсил ўрганилмаган. Журналнинг бошқалар эътибор бермаган ва ўрганишга арзийдиган ўзига хос хусусиятлари эса кўп.

Тадқиқот ишининг объекти ва предмети.

Мавзунинг предмети Асқад Мухтор шахси, ижоди, журналистик фаолияти, “Гулистон” журналининг тарихи, ўзига хослиги, ривожланишини ўз ичига қамраб олади.

Тадқиқот объектига “Гулистон” журналининг 1969-1981 йиллардаги сонлари киради.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги.

“Гулистон” журналида бошқа матбуот саҳифаларида кузатилмаган шакл, ўзига хос йўналиш бўлган. Иккинчидан, бош муҳаррир Асқад Мухтор тарҳририятда ўзгача бир муҳит (тахрир мактаби) ни шакллантирган. Аввал ҳам кузатилмаган ва ҳозирги кунда ҳам учрамайдиган бир янгилик “Гулистон” журналининг “махсус сонлар”и тадқиқот ишида ўрганилди. Шунингдек, Асқад Мухторнинг журнални чоп этишда қандай принципларга таянганлиги, журналдаги жанрлар хилма хиллиги, рукнлар ўрганилди.

Тадқиқотнинг назарий ва амалий аҳамияти.

Битирув малакавий иши натижаларидан ОАВ да фаолият юритаётган ходимлар ўзига дастуриламал сифатида фойдаланиши, унинг ижобий томонларини қўллаган ҳолда сифатли маҳсулот — газета, журнал чоп этиши, ҳар қандай қийин вазиятда ҳам ўқувчига маълумотни етказиш йўлини

топиши, ўз жамоасида фаол, изланувчан ходимларни, сўзи ўткир журналист ва муаллифларни йиғишга эришиши мумкин.

Яна битта аҳамиятли томони, ҳар бир ижодкор қайси жанрда мақола ёзаётганлигини билиши учун ҳам “Гулистон” журнали тажрибасига таянса бўлади. Бошқа ОАВ ҳам бу жиҳатдан журналдан тажриба ўрганиши керак!

Битирув малакавий ишининг тузилиши

Тадқиқот иши тузилиш жиҳатидан кириш, иккита боб ва олти параграф, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

I БОБ. АСҚАД МУХТОР ҲАЁТИ, ИЖОДИ ВА МУҲАРРИРЛИК ФАОЛИЯТИ

1.1. АСҚАД МУХТОР: ИЖОДКОР ВА ШАХС

Ёзувчига бўлган мухаббат гўзал сўзга бўлган мухаббатдир. Халқ юрагига яқин гўзал сўзни топа олиш тинимсиз ва машаққатли меҳнат эканлигини кўплар тушунишади, юракдан ҳис этишади. Бир китобда ўқиган эдим: заргарлик дўконлари растасида супурувчи бўлиб ишлаб юрган йигит бир гўзал қизга кўнгил қўяди. Ҳаётда заррача ҳам меҳр-шафқат, бахт кўрмаган қиз одамларни гуё бахтли қиладиган тилла гул ҳақида орзу қилади. Йигит содда қизнинг ана шу эзгу орзусини рўёбга чиқазиш ҳақида ўйлайди. У зўр машаққат билан тўплаган тилла зарраларидан гул ясади, тақдим этмоқчи бўлганида, қизнинг нону насиба излаб узоқ мамлакатга кетиб қолганини эшитади. Орзуси рўёбга чиқмаган йигит ўлиб кетади. Унинг машаққатли меҳнати ва мухаббати тимсол бўлган тилла гулни заргар бир таниш адибга сотиб юборади.

Бу воқеада катта ҳақиқат ифодаланган. Ёзувчи сабот-матонат, тинимсиз машаққатли меҳнат билан тилла зарралари — гўзал сўз қидирувчи, ундан тилла гул, бадий асар яратувчи меҳнат соҳибидир. Ана шундай гўзаллик изловчилардан бири — заҳматкаш адиб Асқад Мухтор ҳақида ҳикоя қилмоқчимиз⁵.

Асқад Мухтор 1920 йилнинг 23 декабрида Фарғона шаҳрида ишчи оиласида туғилган. У 11 ёшга кирганда отаси вафот этган. Шундан сўнг болалар уйида таълим-тарбия олган.

Унда фанларни пухта ўзлаштиришга, бадий ижодга бўлган қизиқиш кучайиб борган. 1936 йилда Фарғонадан Тошкентга келган ва журналистика курсида ўқиган. Уруш йилларида эса ўқишини ЎзДУда давом эттирган. 1943-

⁵ Тоғаев О. Асқад Мухтор. Тошкент. Бадий адабиёт нашри, 1966.

1945 йилларда Асқад Мухтор Андижон педагогика институтида дарс берган. Шундан кейинги иш фаолияти эса газета-журналлар билан боғлиқ ҳолда кечган. Унинг илк шеъри 1935 йилда босилиб чиққан бўлса, 1938-1940 йиллар давомида “Тилак”, “Абадият”, “Тотли дамлар”, “Шеър ва ҳаёт” каби бир қанча шеърлари республика газета ва журналларида эълон қилинган. 1939 йилда унинг “Бизнинг авлод” поемаси нашр қилинган.

Асқад Мухтор устозлари Ғ.Ғулом, Ойбек, Ҳ.Олимжон, М.Шайхзода, Миртемирлар, тенгдошлари Ҳамид Ғулом, Туроб Тўла, Мирмуҳсин, Шухрат, Шукруллолар билан бир қаторда ўз замонасининг долзарб мавзуларидаги шеъриятини яратишда фаол иштирок этган. Шу даврда ёзилган “Буқуннинг хитоби”, “Она хурсанд”, “Ғалаба ишончи”, “Жангчининг байрам кечаси”, “Соғиниш” каби шеърлари шулар жумласидандир. Гарчи бу шеърларнинг барчасини ғоявий-бадиий жиҳатдан мукамал деб бўлмаса-да, кейинчалик шоир услубида муҳим ўрин тутган аломатлар кўзга ташланади. Асқад Мухтор ўз ижодий изланишларини изчил давом эттирган ва 1966 йилда чиққан “Шеърлар” тўпламига ёзган “Сўзбоши”сида шундай дейди:

“Ўттиз йил давомида шеър ҳақида тинимсиз ўйладим. Унинг ифода шакллари, воситалари, руҳи ҳақидаги фикрларим жуда кўп марта ўзгарди: шеър турмуш ўчоғидан олинган лахча чўғ, у ҳаётини эпизодга асосланган бўлиши керак, деб, шеърнинг бошқа турларини тан олмай анча йил юрдим; шеър – ялт этган олий туйғу, завқ-шавқ тугўни, уни фақат музыка жанрлари билан қиёс қилиш мумкин”.

Асқад Мухтор ижодкор сифатида самарали меҳнат қилган. Унинг “Пўлат қуювчи” (1947), “Ҳамшаҳарларим” (1949), “Раҳмат Меҳрибонларим” (1954), “Чин юракдан” (1956), “99 миниатура” (1962), “Карвон қўнғироғи” (1964), “Шеърлар” (1966), “Қуёш беланчаги” (1971), “Сизга айтар сўзим” (1978), сингари шеърини китоблар бор. Ўзбек шеъриятига чуқур тафаккур ва мураккаб туйғулар тасвирини олиб кирган шоир.

Шоирнинг маҳорати шундаки, у энг оддий турмуш воқеаларига ҳам ўзига хос поэтик бўёқ бера олади, бу воқеаларнинг фалсафий ва эстетик

моҳиятини ёрқин очади. Оддий кундалик ҳаёт воқеалари унинг шеърларида, айниқса, шеърӣй новеллаларида катта мазмун касб этади ва зўр эмоционал таъсир кучига эга бўлган поэтик лавҳаларга айланади. Шеърларида халқ ҳаётини чуқур кузатиш, ўткир мушоҳада натижасида вужудга келган ибратли ходисалар ҳам ҳикоя қилинади.

Сталин катогонлари даврида адабиётга кириб келган Асқад Мухтор ва унинг тенгдошларини мудҳиш замон эзиб ташлаган эди. Лекин Асқад ака ҳеч қачон, замон йўл қўймади, ёмон даврда яшадим, деб нолиган эмас. Шоир бир миниатюрасида шундай ёзади:

Шоир шоир бўлар сенинг туфайли,
Қанча тўлғансанг ҳам, о, замон!
Давул туриб шамим ўчса, майли,
Чақмоқ ёруғида ёзаман.⁶

Асқад Мухтор лирикасидаги поэтик оригиналлик янги ташбеҳлар, янги фикр ва деталлардагина эмас, балки сиёсий, маънавий, эстетик жиҳатдан баркамол шоир шахсиятининг таъсирли ифодаланишида ҳам яққол кўринади.

Асқад Мухтор шеърлар ёзиш билан бирга прозаик сифатида “Дарёлар туташган жойда” (1950), “Қорақалпоқ қиссаси” (1958), “Бухоранинг жин кўчалари” (1980), “Жар ёқасидаги чақмоқ” (1982), “Кумуш тола” (1987) қиссалари, “Опа сингиллар” (1955), “Туғилиш” (1960), “Давр менинг тақдиримда” (1964), “Чинор” (1969), “Аму” (1984) романларини ёзган. Бу асарларида инсон маънавиятининг қадри, одамнинг бош фазилати ҳар қандай ҳолатда ҳам инсонийлик эканлигини самимий тасбирланади.

Софокл, Тагор, Пушкин, Лермонтов, Блок, Маяковский сингари адибларнинг асарлари ўзбек тилига таржима қилган. У бутун умрини ижодга ва адабиётга бағишлаган. Доим изланишда бўлса ҳам ҳеч қачон ўзидан қониқмаган...

Даврдаги ўзгаришлар, замонасининг муаммолари ҳам А.Мухтор ижодида ўз аксини топди. Масалан, буни “Тушларим, безовта тушларим”

⁶ Абдулла Шер. Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Маънавият, 2003.

шеърида яккол кўришимиз мумкин. Асқад Мухторнинг серкирра ижодида воқеликни рамзий воситалар ва тимсоллар орқали идрок этиш усули ҳам алоҳида ўрин тутди. Буни “Майса мавж урар”, “Хазон”, “Товушлар”, “Умр”, “Боғим”, “Нихол”, “Тонг”, “Ўзак”, “Аму”, “Бойчечак” каби шеърлар мисолида кўрамиз. Асқад Мухторнинг 1946 йилда Бекободда бўлган ижодий сафари натижасида “Пўлат шаҳри” очерки, “Пўлат қуювчи” поемаси, “Дарёлар туташган жойда” повести вужудга келди. Асқад Мухтор қирқинчи йилларнинг иккинчи ярмидан бошлаб насрий эпик жанрларда куч синашга киришган эди. У 1950 йилда “Пўлат шаҳри”, 1956 йилда “Ҳаётга чақирик” номли очерк ва ҳикоялар тўпламларини нашр эттирди. Улар адиб қаламининг янада ўткирлашувида муҳим рол ўйнади. “Ҳаётга чақирик” тўпламига кирган “Оксана”, “Доғ”, “Хайри” каби ҳикоялар Асқад Мухторнинг характер яратиш маҳорати аста-секин ўсиб бораётганлигидан далолат беради.

Асқад Мухторнинг “Опа-сингиллар” романи ҳам унга анча муваффақият келтирди. Унинг бош муаммоси хотин-қизлар озодлиги масаласи эди. У 1958 йилда “Қорақалпоқ қиссаси” повестини, 1961 йилда “Туғилиш” романини нашр эттирди. “Давр менинг тақдиримда”, “Чинор” каби романлари ҳам 60-йиллар прозасида алоҳида ўрин тутди. Адиб “Давр менинг тақдиримда” асарини “Уч фасл достони” деб ҳам атайди. Бунда у урушдан олдинги, уруш давридаги ва ундан кейинги йилларни назарда тутди. Асарнинг бош қаҳрамони Аҳмаджон ўз шахсий бахтини халқи учун фидокорона хизмат қилишда деб билади. Асқад Мухтор халқимизнинг босиб ўтган тарихий ўтмишини, унинг аниқ лавҳаларини “Чинор” романида, “Бухоронинг жинкўчалари”, “Жар ёқасидаги чақмоқ” қиссаларида тасвирлайди. Умрининг охирларида ёзилган “Аму” романида, “Бўронларда бордек ҳаловат”, “Кумуш тола” қиссаларида ёзувчи замоннинг долзарб муаммоларини ёритишга уринди, лекин уларнинг бадиий талқинида жиддий муваффақиятга эриша олмади. “Самандар”, “Яхшиликка яхшилик”, “Мардлик чўққиси”, “Тонг ёришган соҳилда” каби песалари билан китобхонлар даврасида танилган серкирра ижодкор Асқад Мухтор ўзбек

адабиётини бойитишга муносиб ҳисса қўшди. Унинг сўнгги ишларидан бири “Тундаликлар” сарлавҳаси остида бериб борилган эстетик, ҳаётий-фалсафий фикрлари ҳам алоҳида диққатга сазовордир. Ҳа, адиб айтганидек, “Вақт ўтяпти! деймиз! Аслида биз ўтяпмиз...” (“Тундаликлар”).

Асқад Мухтор жуда кўп хорижий адабиёт намуналари билан ўзбек китобхонларини таништирган бўлса-да, таржимачилик соҳасида Софоклнинг “Шоҳ Эдип” асарини она тилимизга ўгириши энг катта муваффақияти бўлиб қолди. Унинг танқидчилик асарлари орасида эса таржимачиликка ва Ёшлар ижодига оид мазмундор мақолалари ҳозирга қадар ўз қимматини йўқотгани йўқ.

Асқад Мухтор «Тилак», «Тонг эди», «Тотли дамлар» сингари илк шеърлари (1935—1938) да поэзиянинг мақсад ва вазифасини, шоирнинг жамият олдидаги бурчини аниқлаб олишга интилди. У поэзияга «Қалбга қанот», «дардга даво» берувчи деб қарайди. Шоир Улуғ Ватан уруши бошланиши билан «Ғалаба ишончи», «Жангчининг байрам кечаси», «Туғишганлар қайтди», «Соғиниш», «Москванинг қалби» сингари қатор поэтик асарлар яратиб, халқни фашист босқинчилари устидан ғалаба қозонишга ундади. Ватан гўзалликларини, туганмас бойликларини, халқ ҳаётидаги катта ўзгаришларни тасвирловчи «Пўлат қуювчи» (1947), «Ҳамшаҳарларим» (1949), «Раҳмат, меҳрибоним» (1954), «Чин юракдан» (1956) шеърый китоблари шоирнинг катта ижодий ютуқларидандир. Асқад Мухторнинг «Мардлик чўққиси» (1948), «Яхшиликка яхшилик» (1949), «Самандар» каби пьесалари драматургиямизда болалар ҳаётининг, шунингдек, ишчилар синфи турмушининг ёритилиши жиҳатидан муҳим аҳамиятга эга.

Ёзувчининг «Дарёлар туташган жойда» (1950), «Қорақалпоқ қиссаси» (1958), «Бухоронинг жин кўчалари» каби қиссалари, «Опа-сингиллар» (1954—1955), «Туғилиш» (1963), «Давр менинг тақдиримда» (1964), «Чинор» (1973) романларида замонамизнинг муҳим муаммолари ўз ифодасини топган.

“Чин юракдан” (1956) шеърий китоби, “Хаётга чақирик” (1956), “Дунё болалари” (1962) ҳикоялар тўплами ўзбек болалар адабиёти хазинасини бойитди.

“99 миниатура”, «Карвон қўнғироғи» шеърий китоблари 60-70-йиллар ўзбек шўро шеъриясида катта воқеа бўлди. Уларда инсон қалбининг товланишлари чуқур интеллектуал ҳис-туйғу воситасида бадиий баркамол талқин этилган.

Асқад Мухтор деганда, деб ёзади Ғайбулла Саломов ва Абдулла Матёқубов, -XX аср ўзбек адабиётининг чинордай бақувват, йирик намояндаси, бадиий прозанинг ҳикоя ва очерк сингари мўъжаз турларидан тортиб йирик салмоқдор романларигача, поэзияда шеър ва кичик миниатюрaviй қўйма мисралардан тортиб, қамровдор поэмаларгача бўлган ажойиб намуналарни яратган баркамол носир ва шоир кўз ўнгимизда гавдаланади. У дараматруг сифатида сахна асарлари бунёд этди, публицист бўлиб эҳтиросли мақола ва памфлетлар ёзди, таржимонлик қилиб жаҳон халқлари адабиётининг энг сара намуналарини ўзбек тилига ўгирди. Носир, шоир, журналист, адабиётшунос, халқ жонли тилини ғоят нозик ҳис этувчи, адабий тилнинг бойлиги ва поклиги учун жон куйдирган стилист, таржимон сифатида бадиий ижоднинг қайси соҳасига қўл урмасин, фасих асарлар, нафис дурдоналар яратди, қайноқ инсоний туйғулар супрасида йўғрилган ажойиб бадиий тафаккур намуналарини берди”.

Лирик шоир, таниқли адиб, моҳир таржимон сифатида Асқад Мухтор маданиятимизни бойитишда ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган. У ҳақида, унинг қилган ибратли ишлари ҳақида кўп китоблар, хотиралар ёзилиши бежизга эмас.

— Ёзолмайман. Дўхтир ёзма, ўқима, дейди. Бош айланади... бош кетган... ярамайди... Асқад ака маънос тортади. — Ёзмаган, ўқимаган билан ёзувчининг мияси бир зум фикрлашдан тўхтамайди. Ёзувчи қоғозга

ёзолмаса, миясига ёзади. Мия ёзувчида тегирмон. У сўнги нафасгача ишлайди.⁷

Чиндан ҳам Асқад Мухтор сўнгги нафасгача ишлади, тинимсиз ижод қилди. Ўзидан бир дунё адабий мерос қолдирди. Унинг йилларим шеъри бунинг ёрқин ифодаси бўла олади.

Бирингиз — боқийсиз, бирингиз — балки пуч.

Бирингиз — шодликсиз, бирингиз — ўкинч,

Бирингиз — бахтлисиз, бирингиз — бахтсиз,

Бирингиз — ярадор, ўлгансиз вақтсиз,

О орқада қолган менинг асарларим.

Сизга насиб қилган қувонч — юрагимда,

Қалбда дардингизни олиб юраман.

Сиз мени аямай отда товладингиз,

Шундан замин узра ёлиб юраман.

Сиз менинг тирмашиб чиққан зинамсиз,

Ҳар бирингиз ёшти, мен иморатман.

Сиз менинг даҳлсиз, ёлғиз хазинамсиз,

Сиздан иборатман,

О менинг орқада қолган асарларим.

Нақадар ҳақ сўзлар... Чиндан ҳам, ёзувчи фақат ёзган асарларидан қад кўтарган иморатга ўхшайди.

Асқад Мухтор ҳаёт маъносини ижод қилиш, деб тушунган, миллий адабиётимиз равнақи учун яшаган ва шу адабиётни бир неча поғона юксакликка кўтарган эди.

1.2. АДИБНИНГ ЖУРНАЛИСТИК ФАОЛИЯТИ

⁷ Нусрат Раҳмон. Асқад Мухтор дедилар. Т. Чўлпон, 2003.

Асқад Мухторнинг кейинги иш фаолияти газета-журналлар билан боғлиқ ҳолда кечган. Унинг журналистик фаолияти ҳам мухбирликдан бошланган. Ёш ижодкор “Ленин учқуни” (Ҳозирги “Тонг юлдузи”) газетасига хабарлар ёзиб турган. Унинг биринчи бадиий асари 1935 йили шу газетада чоп этилган. Бу шеърда ёзилган топишмоқ эди. Кейин эса у шеърлар машқ қила бошлаган. Шеърят оламига кириб, мухбирлик унутилган. Табиийки фаол бир мухбирнинг бирданига йўқолиб қолиши газета ходимларини ажаблантирган. Ҳатто бу ҳақида шоир Зафар Диёр шундай ёзган:

Асқад Мухтор қайдасан?

Ҳамма ерни ахтардик,

Фаол мухбиримиз деб,

Дуч келганга махтардик...⁸

Асқад Мухтор унга жавобан “Шеърятга кириб кетгандим” деб ёзган. “Кириб кетгандим у, адашиб юрибманми деган хавотирда ич этимни ер эдим. Шундай бўлса ҳам, беихтиёр шеър ёзганим ёзган эди...”, “Мухбирча” деган ном билан эса фахрланаман”.

Ана шу “мухбирча” кейинчалик машҳур ёзувчи ва шоир сифатида элга танилди. У “Ёш ленинчи” (ҳозирги “Туркистон”) “Қизил Ўзбекистона” (ҳозирги “Ўзбекистон овози”) газеталарида маъсул котиб, бўлим мудирини (1945-48 йиллар) бўлиб ишлаган. “Шарқ юлдузи” (1960-65 йиллар), “Гулистон” (1969-1981) журналларида ва “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” (1981-1982) газетасида бош муҳаррир сифатида фаолият юритган.

Ўзбекистондаги биринчи ҳафталик газета “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”нинг ташкилотчиларидан бири бўлган. Ёзувчилар уюшмасида котиблик қилган. Унинг Ўзбекистон давлат нашриётидаги фаолияти ҳам самарали кечган. У нашриётда адабиёт бўлимининг раҳбари сифатида кўплаб

⁸ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида.Т: Бадиий адабиёт нашриёти, 1966.

етук асарларнинг чоп этилишига бош-қош бўлган. Машхур адиб Ойбекнинг “Қутлуғ қон”, “Навоий” романларинг нашр этилишига ўз ҳиссасини қўшган.

“Шарқ юлдузи” журнали кўпгина ўзбек ёзувчилари сингари А.Мухтор адабий ижодининг ҳам бешиги бўлган. У журналда дастлаб адабий ходим бўлиб ишлаган. Шеър ва поэмалари, ҳикоя ва очерклари, повесть ва романлари биринчи галда журнал саҳифалари орқали китобхонга етиб борган. Кейинчалик журналга редактор бўлган. У шу йўл орқали билим ва тажриба тўплаган. “Гулистон” журнали ана шу меҳнат ва тинимсиз изланиш натижаси ўлароқ ўз даврида бирдан бир сеvimли журналга айланганди.

Бизга маълумки журнал матбуотнинг асосий турларидан бири сифатида жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, ишлаб чиқариш, маданий-маънавий ҳаётининг чуқур қатламларини акс эттиради. Журнал орқали кишилар жамият ҳаётининг чуқур масалаларини англайди, илм-фан, адабиёт ва санъат маҳсулларидан баҳраманд бўлади, ижтимоий борлиқни билади ва ўз ҳаётий тажрибаларини такомиллаштиради, касб-хунар ўрганади.

Маълумотларга, кўра дастлабки вужудга келган журнал 1655 йили Парижда нашр этилган “Журнал де Саванс” бўлиб у ўз ишини адабиёт, санъат, фалсафа ва табиий фанлар бўйича китобларга шарҳлар беришдан бошлаган. Худди шу йили Лондонда “Philosophical transecting of royal sensate” деган илмий журнал чиқа бошлаган. Россияда биринчи журнал 1728 йили чиқарилган. У “Санкт-Петербургские ведомости” газетасининг нашри бўлиб, “Ведомостларга ойлик тарихий, географик ва бошқа иловалар” деб аталган. Бу илмий-адабий журнал фаолиятида атоқли рус олими М.В.Ломоносов асосий ўрин тутган.

Кўриниб турганидек, биринчи журналлар илмий, адабий йўналишда бўлган. Рус журналистикаси тарихида асосий ўрин тутган бошқа нашрлар А.С.Пушкин асос солган “Современник”, Н.А.Некрасов нашр этган “Отечественные записки” ва бошқа журналлар ҳам адабий-бадиий журналлар бўлиб, рус адабиёти ва ижтимоий фикрининг ўсишида муҳим ўрин тутди.

Туркистонда илк журналлар XX аср бошларида пайдо бўлган. Булар 1913 йили Самарқандда дунё юзини кўрган “Ойна” ва 1915 йилдан Тошкентда чиқа бошлаган “Ал-ислоҳ” журналларидир. “Ойна” журнали ўша даврда Туркистонда дунёга келган тараққийпарвар жадиличлик харакатининг атоқли намоёндаси, оташин маърифатпарвар Маҳмудхўжа Бехбудий томонидан чиқарилган бўлиб, туркий тилдаги илк ижтимоий, илмий, адабий нашр эди. “Ал Ислоҳ” журнали эса асосан диний журнал бўлиб, ислом динини ислоҳ қилиш йўли билан маърифат ва тараққиётга эришишни тарғиб этган. 1917 йили Кўконда нашр этилган “Хуррият” журнали ҳам ижтимоий сиёсий журнал эди. Бу даврда Тошкентда “Чаён” ва “Чўл чаёни” деган ҳажвий журналлар ҳам чиққан.⁹

1917 йили октябр тўнтаришидан сўнг Ўзбекистонда “Инқилоб”, “Ер юзи”, “Муштум” ва кўплаб журналлар нашр этилган. Кейинчалик “Шарк юлдузи”, “Гулистон” каби журналлар чиқарилган. Мустақиллик йилларида эса улар сони янада кўпайди. Шулардан биз мавзуимиз бўлмиш “Гулистон” журнали тарихига алоҳида тўхталиб ўтамиз.

“Гулистон” журнали дастлаб “Ер юзи” номи билан 1925 йилнинг ноябридан чиқа бошлаган. Журнални ташкил этиш режалари “Қизил Ўзбекистон” (ҳозирги “Ўзбекистон овози”) газетаси таҳририятида туғилади ва газетага илова шаклида чоп этилади. Ўша пайтда газета муҳаррири Комил Алимов журналга ҳам муҳаррирлик қилган. “Ер юзи”ни нашр этиш ҳақидаги қарорда шундай дейилган: “Қизил Ўзбекистон” газета идораси мамлакатимизда бўлиб турғон кучларнинг энг яқин ва жонлик иштироки билан октябрь ойининг ўрталаридан бошлаб ўзбек матбуот дунёсида энг биринчи мартаба “Ер юзи” журналини чиқармоққа қарор қилади!

“Ер юзи” журнали Ғарбдан, Шарқдан ва бутун олам ҳодисаларидан чиройлик, ҳам ўн беш кунда бир мартаба жуда аъло қағозда техниканинг

⁹ Бойбўта Дўстқораев. Ўзбекистон журналистикаси тарихи. Т.: Ғафур Ғулом, 2009.

сўнг усули билан босиб тарқатилади. Унинг ҳар сониди ёш шоирларимиз ва ҳикоянависларимизнинг замонавий асарлари ёзилиб турадир, мамлакатимизнинг тарихий ва асрий тирикчилигини ўқувчилар кўз олдига ёритмоққа ҳаракат қиладир, жамоат ходимларимизнинг ҳам фаол иштироклари билан юрт танишадир, ҳали бизнинг Ўрта Осиё халқига номаълум бўлган жойлар билан, “қуш учса қаноти куяр, одам юрса оёғи куяр” қабалидаги маконларни кенг тасвир этадир, газета ва телеграф хабарларидаги воқеаларни суратлар билан кўрсатадир, журналист чиқармоққа ҳаракатда бўладир, хулоса: ўқувчиларимиз “Ер юзи” журналида истаган нарсаларини топа олсинлар” деб келтирилган.

Журнални ташкил этишдаги мақсад катта бўлган. Муҳими, ғоя, фикр эзгу эди. Журнал маънавий-маърифий ҳаётнинг кўзгуси бўлиши, миллий кадриятларимиз, ўзликни англаш, халқ ижодиёти, замонавий бадиий жараён борасида чиқишлар қилиши ҳам керак эди. Аммо коммунистик мафкура миллий маданият ва тарихга синфий кураш кўзойнаги билан қарагани сабабли “Ер юзи”нинг миллий маданият асосларини тарғиб этишга даъват қилувчи режалари мавжуд тузум сиёсатига тўғри келмас эди, деб ёзади Тилаб Маҳудов.¹⁰ Журналга хужум 1929 йилдаёқ бошланган. Журнал “миллатчи” тамғасини олган.

1931 йил 6 майда “Ер юзи”нинг юзи” номли мақола эълон қилиниб, унда журнал “Партия бош йўли учун астойдил курашмаганликда”, “маҳаллий миллатчиликга қарши курашдан ўзини четга олганликда” қораланади. Журнал фаолияти “қайта кўриб чиқиш”ни талаб этади. Бир йилдан сўнг “Ўзбекистон қурилишда” номи билан чиқа бошлайди. Лекин журналнинг олти сони чиққач, “Машъала” номи билан яна қайта нашр этилади. Унинг ҳам бешта сони чиқиб, 1935 йил феврал ойдан журналга “Гулистон” номи берилади. Ўша пайтда журналнинг маъсул котиби бўлиб Ғафур Ғулом ҳам ишлаган.

¹⁰ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.: Маънавият, 2003.

1941 йил уруш бошланиши билан бошқа қатор журналлар каби “Гулистон” фаолияти ҳам тўхтатилиб қўйилади. 1967 йилдан журнал қайта тикланади.

“Гулистон” журнали фаолиятига назар ташлайдиган бўлсак, жамият ҳаётини ёритиш нуқтаи назаридан ўз йўлига эга бўлган. Бизга маълумки, журналлар турлича: ижтимоий-сиёсий, илмий, адабий-бадиий ва санъатга оид журналлар, ҳажвий, суратли ва тармоқ журналлари бор.

“Гулистон” журнали бу турлардан бир нечасини ўз ичига қамраб олган. Улар: ижтимоий-сиёсий, адабий-бадиий, суратли журнал кўринишларидир. Журнал муқовасида келтирилишича “Гулистон” ойлик ижтимоий-сиёсий, адабий-бадиий журнал ҳисобланган.

Журналлар таснифида суратли журналлар алоҳида ўрин тутди. Суратли журналлар жамият ҳаётини ёритишда кенг фойдаланилади. Фотожурналистиканинг асосини фотопублицистика ташкил этади ва публицистиканинг бу соҳаси ҳам ўз ички жанрлари, кенг ижодий имкониятларига эгадир. Суратли журналларда фотосурат билан ана шу суратларни шарҳловчи ёки тўлдирувчи босма сўз матн ҳам муҳим ўрин тутди. Шунини айтиш керакки, бошқа ижтимоий-сиёсий журналларда ҳам фотосуратлардан кенг фойдаланилади, бундай журналларда матн, сўз асосий ўрин тутди.

Суратли журналлар жаҳоннинг турли мамлакатларида нашр этилади. АҚШдаги “Плайбой”, Россиядаги “Огонёк” журналлари соҳанинг энг мукамал журналлари ҳисобланган.¹¹

Республикамидаги “Гулистон”, “Саодат” ва “Ёшлик” журналларида ҳам фотосуратларга кенг ўрин берилган. Бу борада “Гулистон галеритяси”

¹¹ www.ziyounet.uz

рукнини мисол келтириш мумкин. Журналда айнан шу рузн остида бир неча саҳифа сураатлар берилган.

Энди журналнинг қандай принципларга таянганлигини кўриб чиқамиз. “Гулистон” маълум маънода умуминсонийлик принципига таянган. Бу принципнинг назарий асоси шундан иборатки? инсоният — табиатнинг гултожи, онгли жамиятнинг, тарихнинг, сивилизацияларнинг ижодкоридир. Гарчи “Гулистон” Ўзбекистон компартияси Марказий комитетининг журнали бўлишига қарамай, инсониятга хизмат қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Асқад Мухтор ёшлик чоғидан етим ўсганлиги боис, инсон қадрини ҳамма нарсадан юксак тутган, ҳоксор ва мағрур бўлган. Бир-бирига зид бу икки хислат унинг табиатида ажойиб бир тарзда ўйғунлик топган эди. У бутун умри давомида дунёда тинчлик ҳукмрон бўлиши учун, озодлик, тенглик, миллат тараққиёти учун интилган.

Халқчиллик принципи ҳар бир ижодкордан ўзининг бутун қалб кўрини халққа бағишлашни, бутун умр халққа хизмат қилишни талаб этади. Ҳар бир қалам соҳиби ўз асарларида халқнинг ҳаёти, меҳнати, ташвиши, қувончи, фикр-ўйи, орзу-умидларини кенг, ҳаққоний тасвирлаши лозим. Халқчиллик публицистика ва бадиий ижоднинг энг муҳим талаби, ҳар қандай асарнинг ҳаётийлиги, умрбоқийлигини белгиловчи асосий ва бемурса мезондир. Халқчиллик принципининг асосий кўринишларидан бири — миллийликдир. Бинобарин ОАВ миллийлик принципига амал қилиши керак. Ҳар бир журналист ўз миллийлигини, миллатини севиш билан бирга бошқа миллатларни ҳам ҳурмат қилиши керак. “Гулистон” журнали бу принципга амал қилган. Жаҳон адабиёти ва маданиятига бағишланган мақолалар, расмлар бериб бориши бунинг яққол мисолидир. Ҳаттоки бу бўйича махсус рузнлар ташкил этилган.

“Гулистон” журналининг бош муҳаррири Асқад Мухтор учун миллий маҳдудлик бегона бўлган. У дунёдаги барча халқларнинг маданиятига муҳаббат, чуқур ҳурмат билан қараган. Шу сабабли дунё адабиёти

дурдоналари асарларидан тез-тез таржималар бериб турган. Жумладан, Ленинградлик олим В.Разумовскийнинг “Жюль Сандо гули” бадиасини Маҳкам Маҳмуд Андижоний таржима қилиб журналда чоп этади. Мурод Муҳаммад Дўстнинг Людвиг ван Бетховен ҳақида “Қайдасан, қувонч садоси?” ҳикосининг журналда чиқиши катта янгилик бўлган.

Шунингдек Асқад Мухтор муҳаррирлиги даврида “Тулистон”да жаҳон адабиёти хазиналарини ва буюк бобокалонларимиз ижодини изчил ёритиш давом этган. Журналнинг 1973 йилдаги 12 сони Ўзбекистон ва жаҳон илм - фанининг буюк даҳоларидан бири Абу Райҳон Беруний ва унинг даврида яшаган даҳоларнинг кашфиётлари ёритилиши маданий ҳаётимиздаги катта байрамга айланиб кетган. Бу соҳада Асқад Мухтор, Маҳкам Маҳмудов, раҳбарлигида Ваҳоб Рўзиматов, Маҳмуд Саъдий, Мурод Хидир, Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Абдулла Шер ва бошқалар Беруний ижодий меросини ўрганишда фидойиларча ишлаган.

Асқад Мухтор ходимларга кенг майдон очиб берган. Беруний, Султон Маҳмуд ва Масъуд Ғазнавийлар ҳаётига доир Абулфазл Байҳақнинг “Масъуд тарихи” асарини арабчадан таржима ва талқин қилган атоқли шарқшунос А.К.Арендс, доришунослик-фармацевтикага оид “Сайдана” асарининг таржимони Убайдулла Каримов, “Геодезия” таржимони, “Беруний ҳаёти ва асарлари” китоби ва икки қисмли “Беруний” бадиий фильми сценарийсининг муаллифи П.Г.Булгаков, “Осорул боқия” таржимони Абдуфаттоҳ Расулов, шу китобни чуқур тадқиқ қилган Исматилло Абдуллаев, Шарқ қўлёзмалари билимдонлари Абдулла Носиров, Шорасул Зуннун, аллома Чағминий ҳақида ёзган Тошпўлат Усманов ва бошқалар билан суҳбатлар журналда босилиб чиққан.

Миллийлигимизни тарғиб қилишда журнал муҳим ўрин эгаллаган. Бобокалонларимиз ҳаёти ва ижодидан намуналар бериб бориш орқали халқни уйғонишга даъват қилиш у пайтлари катта жасорат эди. Журналнинг ҳар бир сонидида миллий халқ хунарлари, халқбоп ёзилган асарлар бериб

борилган. Масалан, “Ҳайкаллар умри боқий”, “Риштон эртаги”, “Алишер Навоий: “Рух озиғи хуш овоздандир”, “Ипаклари тиллодан...”, “Бир пиёла чой” каби мақолалар “Ҳазина” рукни остида берилган.

Матбуотнинг асосий принципларидан бири оммавийликдир. Оммавийлик ҳар бир матбуот нашрининг ва ОАВ да кўпчиликнинг доимий иштирок этиши, кўпчилик томонидан яхши кутиб олиниши, оммавийлашувидир. Бу борада “Гулистон” журнали 1970, 1980 йилларда сўз бўстониининг ҳақиқий гулистонига айланган бирдан-бир севимли журнал эди.

1.3. ЁЗУВЧИ ПУБЛИЦИСТИКАСИ

XX асрнинг 60-70 йилларида Асқад Мухтор ижоди гуллаб яшнаган давр эди. У кўплаб йирик асарлар ёзиш билан бирга публицистик асарлар ҳам ёзган. “Ҳаётга чақириқ” китобига киритилган очеркларда, “Ёш дўстларимга” деб номланган икки китобдан иборат адабий суҳбатларида долзарб ва ҳар бир давр учун муҳим бўлган масалаларни кўтариб чиққан.

Доцент Сайди Умировнинг ёзишича Асқад Мухтор олтмиш йиллик ижодий фаолияти давомида ўн мингга яқин публицистик асар — корреспонденция, лавҳа, репортаж, ҳисобат, интервью, мақола, тақриз, кузатиш, шарҳ, хат, фельетон, эссе, очерклар ёзган, экранда беҳисоб чиқишлар қилган.

Сайди Умиров. Асқад Мухторнинг элчилари. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2005 йил, 7 январ. 2 сон.

Ёзувчининг барча асарларида учрагани каби унинг публицистикаси ҳам фалсафий мушоҳадаларга бой, оддий воқеалардан ҳам катта фикр, салмоқли хулосалар чиқарилган бўлиб, ўқувчини ўйлашга ва фикрлашга даъват этади.

“Ёзувчи маҳорати бирор қизиқ воқеани топиб тасвирлашдан кўра, бирор воқеани қизиқ қилиб тасвирлашда кўпроқ намоён бўлади, деган гапи бадиятгагина эмас, публицистикага ҳам тааллуқлидир, деб ёзади Сайди Умиров. Адибнинг “Заранг япроғи” номли йўл очеркидан Канада табиати, одамлари ҳақида кўп маълумотлар оламиз. Машҳур боғбон Ризамат отанинг дил рози монолги асосига қурилган “Умр ҳикмати”да нуронийларимизга хос донишмандлик, бағрикенглик, камтарлик уфуриб турибди. Болалар, ёшлар ҳақида ёзганда адиб тилда, услубда бола бўлиб, ёш бўлиб кетади...”

Асқад Мухтор билимдонлиги, тилни мукаммал билиши, таҳрир санъатининг устаси бўлганлиги боис ҳар бир ёзган катта асрдан тортиб кичик мақоласигача ўқиш силлиқ кечади. Ҳеч қандай тушунмовчилик, дағаллик учрамайди. Унинг шоир, ёзувчи, публицист сифатида танилишига ҳам ана шу сифатлари сабаб бўлган бўлса ажаб эмас.

Иккинчидан асқад Мухтор кузатувчан инсон ва тажрибали журналист сифатида бугунги кун учун нима нарса муҳимлигини очиқ ойдин биларди ва шу йўналишда мақолалар ёзарди. Унинг “Ёш дўстларимга” номли китобида берилган ҳар бир суҳбат ўта муҳим масалаларга бағишланади. Асқад бу муаммоларга яқка ўзи эмас, жамиятнинг олд зиёли инсонлари билан жавоб қидиради. Суҳбатларнинг ёзилишидан мақсад ҳам шу эди.

Сухбат жанри биз учун журналистнинг савол беришию, респондентнинг жавобидан иборатдай, гўё. Аммо ўзбек журналистика тарихида икки нафар шахснинг тенг мунозара олиб боришини ҳам кузатамиз. Бу айниқса Ақсад Мухтор публицистикасида кўзга ташланади. “Ижодкорнинг дахлсиз дунёси”, “Перспектив манба”, “Тарихийлик ва замонавийлик”, “Дарё ва соҳиллар”, “Инсон меҳнати билан гўзал”, “Китобхонимиз элчилари”, “Ажойиб сирли гармония” номли сухбатларида ёзувчининг феномени кўзга яққол кўринади.

“Ижодкорнинг “дахлсиз” дунёси” сухбати танқидчи У. Норматов билан олиб борилган. Унда ўша даврдаги адабий-бадий таракқиётнинг характерли белгилари ҳақида гап боради. Сухбатни танқидчи бошлаб беради. Саволлар, муносабатлар жуда узун шаклда берилган бўлиб, масалан, “ижод психологияси фақат китобхонларни эмас, адабиётшуносларни ҳам қизиқтиряпти, у ҳақда хилма-хил баҳслар бўлаяпти. Баъзи адабиётчилар ижод психологиясини ўрганиш фойдали, самарадор деб ҳисоблайдилар, айрим адабиётчилар эса бадий ижод индивидул, субъектик характерга эга, у — дахлсиз дунё, шунга кўра адабиётшунослик ижодий жараён натижаси — конкрет асарни таҳлил этиш билангина шуғуллангани маъқул, ёзувчининг шахсий “дахлсиз” дунёсига, ижод сирларига бош суқмаган дуруст, дейдилр...

Сиз бу ҳақида нима дейсиз?”, деган шаклда. Жараёнда иккала шахс тенг ҳамкорликда мушоҳада этиб ўша давр адабий хусусиятларини ҳам айтиб ўтади. Бир-бирларининг фикрларини тўлдириб, сухбат жанрининг имкониятларидан тўла фойдаланади. Айтайлик У.Норматовнинг фикрича, ўзбек адабиётшунослигининг характерли анъанаси бор. Улкан сўз санъаткорлари бир эмас, бир неча жанрларда қалам тебратганлар. Навоий аввало шоир, айна пайтда моҳир прозаик, етук адабиётшунос эди. Бобур ҳам шундай. Бу ҳодиса совет даврида ҳам давом этти. Ҳамза аввалига шоир эди, ўзбек насри усталари Абдулла Қодирий, Ойбек, Ғафур Ғуллом бадий ижодни шеърятдан бошлаган. Шу ўринда бир қизиқарли масала бор. Ҳар ҳолда проза билан поэзия алоҳида-алоҳида олам. Насрнинг ҳам назмнинг ҳам ўз

талаб, қонуниятлари бор. Асқад Мухтор эса бу фикрни давом эттиради, тўлдиради: “Сиз ўзимизнинг адибларимизнигина айтдингиз. Лекин айтиш керакки, жаҳон адабиётида ҳам шеър ёзмаган, поэзия билан шуғулланмаган адибни топиш қийин...”

Сухбатнинг асосий ўзига хослиги у нафақат адабий мавзуларни, балки санъатга оид қизқарли мунозараларни келтириб чиқарганидир. Драматургия, кинодан яна адабиётшуносликка қайтилади. Эркин фикр, кенг дунёқараш акс этади. Ўқувчиларнинг эътиборини тортувчи қизиқарли мисоллар келтирилади. Дарҳақиқат, ўша пайтда “XX аср услуби”, “янгича стиль” кириб келган. Унга Асқад Мухтор қуйидагича муносабат билдирган:

“Изланиш яхши. Лекин экспериментни асосий машғулот қилиб олиш керак эмас. Навоторликни ўйлаб чиқариб бўлмайди. У энг яхши анъаналардан табиий ўсиб чиқади. Яқинда Москвада бўлиб ўтган ёшлар кенгашида бир йигитнинг ҳикояларини муҳокама қилдик. Фейл ишлатмаяпти. “Мозаика” дейди. “Бу қизиқ ўйин экан, лекин туйғулар бутунлиги йўқ-ку”, деса; “Мен эксперимент қилаяпман, одам доим парвозда бўлиши керак, занг босмайди”, дейди. Парвоз яхши, учиш керак. Лекин қаёққа? Буни аниқлаш ҳам керак-да. Классикани, бутун адабиёт тажрибасини билмай туриб, эксперимент қилавериш новаторликка олиб келмайди”.

Фикрлар шу тарзда дадил ва аниқ ифода этилган. Мужмал, маъно чиқмаган жумлалар учрамайди. Бундан кўриниб турибдики Асқад Мухтор сўзни жой жойида тежаб ишлатишни яъни таҳрир санъатини яхши билган ва нафақат жанрлар ривожига балки адабий тилимизнинг гўзаллашувиغا, бойишига ўз ҳиссасини қўша олган.

Асқад Мухторнинг ҳар бир публицистик асарида инсон камолоти учун кураш, маънавий етуклик масаласи кундаланг қўйилади. Унинг фикрича ёзувчи шахс сифатида замонавий бўлиши керак.

Шунингдек унинг “Сиз қандай ўқийсиз?”, “Камолот калити”, “Умр ҳикматлари”, “Хат ёзиб турасизми?” номли мақолаларида ҳар бир давр учун муҳим бўлган муаммолар кўтарилган. Адиб худди бугунги кунни олдиндан

билганидек ҳеч бир техника китобнинг ўрнини босолмаслигини, китоб худди жонли бир воситадек ўқувчи билан тўғридан тўғри мулоқатга кириша олишни таъкидлайди.

Ўқишлар ҳар хил бўлади. Биров эрмак учун ўқийди, биров хордик чиқариш учун; биров ўқиётган китобини илмий таҳлил қилиш учун, яъни “бурч юзасидан”. Биров бўлак машғулот бўлмаганидан, вақт ўтказиш учун, биров ниманидир билиб олиш учун, биров асардаги воқеага қизиқиб ўқийди. Шунинг учун атрофимизга қарасангиз турли хил китобхонни кўрасиз...¹²

Макола орқали адиб ўқувчини ўйлашга ундайди. Ҳар қандай иш қилишдан белгили бир мақсад бўлганидек, “ўқиш бу меҳнат” деб келтиради.

Асқад Мухторнинг оддий публицистик мақолалари эътибор бериб қаралса бир-бирини тўлиқтириб, бойитиб келишини пайқаш мумкин. Масалан, “Китобхонларимизнинг элчилари” ва “Ажойиб сирли гармония” мақоллари “Сиз қандай ўқийсиз?” нинг мантиқий давомидек кўринади.

Муставид тузум даврида баландпарвоз гаплар публицистиканинг асосини ташкил этарди. Лекин Асқад Мухтор ўз табиатининг табиийлиги, самимийлиги ва софлигини сақлай олган. Қандай мавзуда ёзмасин унда ҳаётий воқеалар, жонли фактлар иштирокини кўрамиз. Асар қаҳрамонлари шунчаки ўйлаб топилган образлар эмас, ҳаётий оддий инсонлардир. Лекин ана шу оддий инсонлар мисолида катта муаммоларга ечим қидиради. Демак, шундай хулоса яшаш мумкинки, адиб доим халқни ўйлаган, унинг дарди билан яшаган, ҳақиқий инсонпарвар бўлган.

Асқад Мухтор кузатувчан шахс сифатида жамиятдаги воқеаларни тарифлайди. “Қони бало”, “Тилимиз бир мўъжиза” мақолаларида айрим оғриқли жиҳатларни кўйиниб сўз этади. Ичкиликнинг тараққиёт кушандаси эканлигини тарихий ва бугунги кун мисолида кўрсатиб беради. Шунингдек, “Тилимиз бир мўъжиза”сида тилнинг софлигини сақлаш масаласи кўтарилади.

¹² Мухторов.А. Ёш дўстларимга.Т.Ёш гвардия, 1980

“Тил жонли нарса. Тил дарахтдай, гиёҳдай яшнаиди, гуллайди, синдирсанг синади, каллакласанг чўлтоқ бўлади, тилсанг чираси ерга оқади. У тирик, нафас олади. Матбуотимиз, китоб, газета, журнал, радио — унинг жонли нафаси, юрак уруши” деб кетиради мақолада. Ўша даврда бундай ўткир фикрлар айта олиш катта жасорат эди. Иккинчидан, бу мақола бугунги кун учун ҳам ўта аҳамиятлидир. Айниқса интернет ривожини сабабли “матбуот ўлади” деган гаплар бор. Лекин матбуотми ёки интернет ўладими буни вақт кўрсатади. Аммо Асқад Мухтор таъкидлаганидек ҳар бир соҳанинг камолоти, равнақи раҳбарга боғлиқ.

“Тил кундан кун бойлик, гўзаллик орттирса, бунда бизнинг (яъни муҳаррирларнинг) хизматимиз бор. Агар тил бузилса, қашшоқлашса бунда ҳам бизнинг “Хизматимиз” бор.

Адиб мақоласида матбуотни “тилнинг қибласи” муҳаррирларни “тилимиз боғбонлари” деб атайд.

Асқад Мухтор шахс сифатида ҳурматга лойиқ бўлишининг ягона сабаби “сўзи билан иши бир” эди. У шунчаки ёзмасди, ёзганига амал қиларди. “Гулистон” журналидаги фаолияти бунга ёрқин мисолдир. У “Гулистон”ни гулистон қилган ҳақиқий боғбон эди.

II БОБ. АСҚАД МУХТОР “ГУЛИСТОН” ЖУРНАЛИ БОШ МУҲАРРИРИ

2.1. ЖУРНАЛДАГИ ИЖОДИЙ МУҲИТ: “ГУЛИСТОН” ТАҲРИР МАКТАБИ

1966 йили Ўзбекистонда қайта очилган “Гулистон” журнали ўзбек халқининг маънавий ҳаётидаги катта воқеа бўлган(шўролар даврида, ҳозиргидек, хоҳлаган одам ёки ташкилот, маблағи кўтарса, журнал очмасди, ҳар бир нашр, у ҳатто шапалоқдек газета бўлса ҳам, Москванинг рухсати

билан ташкил қилинарди). “Гулистон” шу даврларда ҳамманинг севимли журналига айланган эди. Унда луғатдаги русчалаштириш ва оврўполаштиришга қарши ўзбеклаштириш, шарқлаштириш учун кураш борарди; “революция” — “инқилов”, “редакция” — “таҳририят”, “автор” — “муаллиф”, “поэзия” — “назм” ёки “шеъроят” “проза” — “наср”, “философия” — “фалсафа” тарзида муомалага киритиларди; “Темур тузуклари” форсчадан таржима қилиниб, сонма-сон босиларди (таржимон эса амалда Шарқий Туркистоннинг норасмий президенти бўлган, гоминданчи босқинчилардан ўлканинг деярли 90 фоиз ҳудудини озод этган, СССРКГБси томонидан алдов йўли билан Тошкентга бир кечада олиб келинган халқ машали, илоҳиётчи олим, файласуф ва адиб Алихон Соғуний эди); инглиз тарихчи олимаси Хилда Хукҳеманинг Амир Темур ҳақидаги романидан парча шу журнал орқали халққа етиб борди; Расул Ҳамзатовнинг миллий кадриятлар ва озодликни улуғловчи “Доғистоним” асари Эркин Воҳидов таржимасида босила бошлади.

Шу тариқа “Гулистон” миллий журналга айланиб бошлаганди. Шу боис кўпчилик назарида “юқоридагилар” журнал бош муҳаррири Иброҳим Раҳимовни ишдан олиб, ўрнига Асқад Мухторни тайинлайди.

Асқад Мухторнинг ишлаш принципи ҳақида ҳамкасблари ва дўстлари жуда кўп эслайдилар. “Асқад Мухтор замондошлари хотирасида” китобида Асқад аканинг иш услуби ўзгача бўлганлиги у фақат муҳаррир эмас, балки йирик шахс сифатида ўз ўрнига эгалигини эътироф этилган.

Журналда ҳар бир бўлим тайёрлаган материални мудир одатда тўғридан-тўғри бош муҳарририга олиб кириб бериши керак бўлган. Бош муҳаррирдан “ўтгач” котибга, у котибиятга, ундан кейин бош муҳаррир ўринбосари Ваҳоб Рўзиматовга борган. Бош муҳаррир ҳар бир материални фақатгина ўқиб қолмасдан, уни жиддий таҳрир қилган.

Журналда материаллар жуда пухта тайёрланган. Асқад Мухтор ва Ваҳоб Рўзиматов бошчилигида ана шу тариқа “Гулистон таҳрир мактаби” га асос солинган.

Асқад Мухтор бош муҳаррир бўлган йиллари журналда анча ўзгаришлар юз берганди. Юқоридан кўрсатилган тазйиқ сабабли ўзбекча сўзлар русчалаштирилганди. Кўпчилик энди журнал мустабид тузум куролига айланади, деган фикрда эди. Лекин Асқад Мухтор бу қарашларни йўққа чиқазди. Журнал компартия учун эмас халқ, миллат ва Ватан тараққиёти учун хизмат қила бошлади.

“Мен ўйлаб-ўйлаб “Гулистон” журнаliga ишга кирдим ва 1969 йилнинг 16 декабрида биринчи ойлигимни олдим. Мени адабиёт ва санъат бўлимига ўтказишди. Дастлаб хатларга жавоб ёзиш билан, кейинчалик адабий танқид ва санъат билан шуғулландим: бўлим мудирини Шукур Холмирзаев насрни, адабий ходимини Азиз Абдураззақ шеърини юритарди. Ишга кирганимда икки ой бўлгандан кейин бир куни Асқад Мухтор хонамга келиб, “Қуёшни қутлаб” деган китоб чиққанини, ўшанга ихчам тақриз ёзиб беришимни сўради. Бу материалим журналда чоп этилди” деб эслайди журналнинг собиқ ходими Абдулла Шер.

Ташқаридан қараганда, гуё журналда ўзгариш бўлмагандек эди. “Темур тузуклари”, “Доғистоним” тўхтатиб қўйилган, бош муҳаррир ўрнига бош редактор, муаллиф ўрнига автор, таҳрир хайъати ўрнига редколлегия ёзиларди, олдингига қараганда замонавий материалларга кенгроқ ўрин берилган. Аммо синчковлик билан назар ташлаган киши журнал материаллари тобора теранлашиб бораётганини, бевосита эмас, Эзоп тилида билвосита миллий ўзликни танишга даъват этувчи, ўқувчини ўйлантирадиган мақола ва асарлар берилаётганини, миллатимиз тарихи яна ҳам дадилроқ ёритилаётганини кўриши мумкин эди.

Журнал таҳририятига кирар эшик ёнига Ленинни сурати қўйилган бўлиб, кўпчилик журнал ходимлари “Биз Ленинни пана қилиб ишлардик” дейишади. Натижада ҳамма ишлар бир маромда кечган.

“Гулистон” журнали Асқад Мухтор раҳбарлигида том маънодаги миллий журналга айланган. Биринчи ўзбек генерали Собир Раҳимов деб юрган халқ Октябр тўнтаришигача Жўрабек Қаландарқори ўғли деган

генерал ҳам бўлгани, у бир неча ғарб ва Шарқ тилларида эркин сўзлаша олгани, унинг кутубхонасидан Бартольд, Семёнов сингари шарқшунос олимлар фойдаланганини, у Фурқат, Фансуруллобек, Сатторхон Абдуғафаров, Саидрасул Саидазизов, Инъомхўжа Умриёхўжаев сингари ватанпарварлар билан биргаликда Миллий озодлик лигасини тузишга урингани ва чор хуфиялари томонидан Қўйлиқдаги боғида сирли равишда ўлдирилганини билиб олишган. Фурқат, авваллари ёзиб келинганидек, Россиянинг Ўрта Осиё устидан ҳукмронлигини қўллаб келган шоир эмас, балки миллатпарвар сиймолардан бири, Жўрабек ўлдирилмасидан бир оз олдин алдов билан, паспортсиз хорижга чиқарилиб, кейин ватан ҳудудига киритилмаган зиёли эканидан, генерал Кауфман енга олмаган кўмондон аёл Қурбонжон додҳодек мард онахонларимиз ўтганидан, Намоз Пирим ўғли, мустамлакачилар алам билан ёзганларидек, ўғри эмас, миллат озодлиги учун курашган халқ қахрамони бўлганидан одамлар “Гулистон” орқали биринчи хабар топган. Андижон кўзғолони раҳбари Муҳаммад Али эшоннинг дор остида: “Мен Ватан озодлиги учун қурбон бўлаяпман! Яшасин озодлик! Босқинчиларга ўлим!” деган сўзлари ўзини таниган ҳар бир журналхон қалбида акс-садо берган эди. Бу миллий қахрамонларимиз ҳақида ёзган Мурод Хидир, Шариф Юсупов, Наим Норқулов, Ҳамдам Содиқов, Ҳайдарбек Бобобеков сингари истеъдодли зиёлилар илк марта халққа ҳақиқатни очиб бердилар. Ана шундай материалларни Асқад Мухтор нафақат ўтказган, балки уларнинг муаллифларига “Гулистон”нинг махсус мукофотларини топширган.

“Гулистон” ёшларнинг ҳам севимли журналига айланган. Энг истеъдодли шоир ва ёзувчиларга биринчи бўлиб шу журнал оқ йўл тилаган. Эркин Аъзам, Тоғай Мурод, Мурод Муҳаммад Дўст, Хайриддин Султон сингари ҳозирги наср усталарини, Усмон Азим, Хуршид Даврон, Азим Суюн, Анвар Обиджон, Фароғат Камол каби бугунги машҳур шоирларимизни ҳақли равишда “Гулистон” мактабидан чиққан истеъдодлар деб аташ мумкин. Ўша пайтлар ёш шоир ёзувчилар уюшмасига қабул қилинаётганида, у китоб

чиқаргани билан эмас, “Гулистон”да шеъррий туркум эълон қилгани учун кўпроқ кадрланган.

Журналда энг яхши адабиётшунос, санъатшунос олимлар иштирок этишган, “Гулистон”нинг “ўз муаллифлари” ҳам бўлган. Иззат Султон, Азиз Каюмов билан бир қаторда Озод Шарафиддинов, Иброҳим Ғафуров, Бегали Қосимов, Умарали Норматов, Муҳаммадали Қўшмоқов каби муаллифлар журналга доим долзарб аҳамиятга эга мақолалари билан қатнашган.

Асқад Мухтор фақат ёшларни эмас, балки кекса адибларни ҳам асраб авайлаган, эъзозлаган. Журнал саҳифаларида Уйғун домла, Ғайратий домланинг шеърлари, Йўлдош Шамшаров каби носирларнинг асарлари чиройи безаклар билан босилган.

Асқад Мухтор ҳар биримизни ажойиб, қизиқарли, кўнглимизга хуш келадиган йирик ижодий ишлар билан банд қилиб қўяр эди, дейди Маҳкам Маҳмуд Андижоний. Устоз таклифи билан Абдулла Шер ўзи севган Гёте ва Ҳайне дostonларини олмон тилидан таржима қилди. Асқад ака менга буюк ҳинд эпоси “Маҳобҳорат” дostonининг илк бобларини таржима қилишни топширди. Бу дostonни истеъдодли ҳиндшунос дўстимиз Амир Файзулло санскрит тилидан таржима қила бошлади. Шу туфайли мен бошқа бир мумтоз асар қадимги лотин адиби Апулейнинг “Эврилишлар ёхуд Олтин хўтик” асарини таржима қила бошладим. Бу ишни истеъдодли шоир Асқар Қосим билан ҳамкорликда қилдик. Асқад ака қувватлади. Шунингдек ленинградлик адиб В.Разумовскийнинг “Жюл Сандо гули” номли Балзак ва Дюманинг замондоши Аврора Дюдеван ҳақида бадиасини таржима қилдим. Бу “Гулистон” да чоп этилиши кутилмаган янгилик бўлди.¹³

“Гулистон” журналининг сўз бўстонининг чинакам гулистонига айланишида Асқад Мухторнинг ҳиссаси катта. У бош муҳаррирлик қилган вақтидан ўз ичига катта маъсулият билан ёндашган. Журналнинг ўқимишли бўлиши учун янгиликлар яратишни, етук, қўлида қалами бор ижодкорларни

¹³ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.: Маънавият, 2003.

ўз атрофида тўплашни, шу йўл орқали халққа маънавий билим тарқатишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган ва маълум маънода ўз истагига эриша олган ҳам.

Журналда чоп этилган материаллар тили равон, ўқишли, пишиқ, бадий жихатдан етук асарлар бўлганлиги сабабли ўқувчилар эътиборини тортган. Иккинчидан, журнал мустабид тузумдаги эркин фикр билдириш макони ҳам эди. Учинчидан, инсонни мустақил фикрлашга ундайдиган, тарихни ўрганишга, маънавий илдизларимизни билишга даъват этадиган мақолалар, бадий асарлар изчил чоп этилган.

“Гулистон” журналида мусаххидан тортиб бош муҳарриргача фикр ва инсоний муносабат бобида тенг, демократия деган нарса айтилиши шу масканда мужассам эди, — деб ёзади Хайриддин Султон. — Александр Твардовский бошқарган “Новый мир” журнали рус жамиятига қанчалик ижтимоий таъсир кўрсатган бўлса, муболағасиз айтиш мумкинки, Асқад Мухторнинг “Гулистон”и ҳам ўзбек жамиятининг маънавий ҳаётига шунчалар кучли таъсир кўрсатган.”¹⁴

Қисқа вақт ичида журнал адади 350 мингдан ошиб кетган. Х.Султон буни шундай изоҳлайди: Биринчидан, журнал тахририятида зиёли бир муҳит ҳукм суради. Ижтимоий жамоа орасида бу даргоҳга тасодифан келиб қолган бирорта ҳам қаламкаш йўқ эди. Иккинчидан, журнал саҳифаларида тасодифий асар ҳам, тасодифий муаллиф ҳам асло йўлатилмас эди. Биз тахририятнинг ёш, жўшқин, аммо на ҳаётини, на адабий тажрибага эга бўлган ходимлари бу борада мурасасиз эдик. Шу боис кўплаб ночор ва яроқсиз кўлёмаларни қайтариб, беткачапорлик қилиб баъзи бир истеъдоди тирноқча, кибр-ҳавоси тоғча қаламкашларнинг таъна-маломатларига ҳам дучор бўлганмиз. Бугун энди ўйлаб қарасак адабиётга адабиёт деб эмас, балки умумпролетар ишнинг бир қисми деб қаралган ўша мафкуравий замонларда бизнинг бундай оташинлигимиз боис бош муҳарриримиз қанчадан қанча

¹⁴ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.: Маънавият, 2003.

ғоявий тазйиқларга дуч келган эканлар. Аммо шуни фахр билан айтишим мумкинки, Асқад ака муҳаррир бўлиб турган даврда, нечоғли қийин бўлмасин, “Гулистон” журнали ўз бадиий мезонларидан ҳеч қачон чекинган эмас.¹⁵

Маънавий бедорлик, руҳий безовталиқ, халқ дардини юракдан тўйиш, фаол фуқаролик позицияси, нуқтаи назаридан теран ва ҳолислиги каби хислатлар “Гулистон”ни эл орасида машҳур ва манзур қилган эди.

Бош муҳаррир ўринбосари Ваҳоб Рўзиматов тўғрисида ва талабчан инсон эди, шу боис “туққанига ҳам ёқмас” эди. Унинг учун адабиёт бозорида унвону нуфуз деган нарсалар ўтмас, ҳар кимнинг молига ёзган матнига қарабгина тош-тарози кўяр эди. Аҳли истеъдодга мураббий ва муқаввий, адабий чайқовчиларга шафқатсиз эди. Кимсан Ғафур Ғуломга котиблиқ қилган, катта мактаб кўрган ижодкор эди. Ҳар бир сўзи ҳикмату нақл, қочирма киноя билан товланиб турарди. “Бўлди да, оқўси, адабиёт сизга эчки бозорими?!” дея бир чимирилганида ҳар қандай қаландимоғ адиб ҳам адои тамом бўларди.

Таҳрир бобида ўзига хос мактаб яратган, аммо камтарлик билан уни “Тўрт амал” деб атарди. “Бир товукни бир сўйибон бир еди” деб жумладаги тавталогияга қирон келтирарди. Севган ибораси “оқўси” эди. Ўзбек тилининг билимдони ва жонкўяри эди. Афсуски бундай жонкўярлар бугунги кунда камайиб кетти. Етук таржимон эди, рус ва жаҳон классикасини пухта биларди. “Гулистон”даги маънавий муҳитнинг шаклланиши ва барқарор туришида хизматлари мўл эди, деб эслайди Ҳайриддин Султон.

Яна бири Абдулла Шер, чинозлик, шоир маъруф ва жўшқин инсон бўлган. “А.Шеров” деб имзо чеккан.

Яна бири Маҳмуд Саъдий бўлиб, адабиёт ва санъат бўлимининг мудирини бўлган. Асқад ака ҳазиллашиб “Шайх Саъдий” деб атаган. Китобининг кўплиги ва ижодий маҳсулининг камлиги билан машҳур экан.

¹⁵ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.: Маънавият, 2003.

Матбуот захматкаши, умр бўйи турли хил кимсалардан мутафаккир яшаш билан машғул бўлган. Адабий танқид касби...

Фан ва маданият бўлимининг мудирини Мурод Хидир асли китоблик бўлган. Ваҳоб ака жаҳли чиққан кезларда уни “Шахмат ва кроссворд бўлимининг мудирини” деб атаган.

Тоҳир Малик журналда ижтимоий сиёсий бўлим мудирини бўлган. Шу кезларда “Фалак” деган қиссаси тилга тушган. Бағоят меҳнаткаш бўлган. Ваҳоб ака уни бошқаларга намуна қилиб кўрсатган.

Яна бир Саъдулла Аҳмад шоир, санъатшунос бўлган. Асли кизилтепалик эди. Классик театр жони дили эди. Маннон Уйғур, Шукур Бурҳон ҳақида дуруст нарсалар ёзган, хусусан, “Эдип” деган бадиаси машҳур. Ҳақиқатпарастлиги билан ном чиқарган.

Яна бири Эркин Аъзам, бойсунлик, носир, табиатининг нозиклиги ила машҳур бўлган. Озу, соз ёзган. “Отонининг тўғилган йили” деган қиссаси журналнинг бир нечта сониди берилган.

Яна бири Эмил Рўзиев, самарқандлик, рассом, ҳунарида чинакам моҳир бўлган. Кейинчалик кўп мусаввир унинг ўрнида хизмат қилган, аммо ҳеч бири бадиий безак жиҳатидан журнални у юксалтирган даражага олиб чиқолмаган.

Журнал ходимларининг ҳар бири ўзига яраша феъл атворлик, қисмат тақдирлик бўлишган. Аммо уларнинг ягона умумий фазилати: барчаси ҳам адабиёт деб яшаган. Адабиёт улар ҳаётининг мазмуни ҳисобланган.

Ҳайриддин Султон бир ҳикоясининг журналда чоп этилиши учун чеккан захматларини қизиқарли тарзда баён этади. Унинг “Ой ботган паллада” ҳикояси икки йилдан кейин, яъни 1979 йил январ сониди чоп этилди.

Шу пайтгача ёзилган ва эълон қилинган нарсаларим бир бўлдию “Ой ботган паллада” ҳам бир бўлди. Бу ҳикоя мени ўқувчиларга танитди. Бобур Мирзо сиймосининг жозибаси шу қадар кучли эдики, у ҳикояда яққол кўриниб турган камчилик нуқсонларни ҳам ёпиб кетарди. Бундан ташқари

китобхонлар ҳазрати Бобур сиймосини соғинган эди. Шунинг учун ҳам кичкинагина ҳикоя уларда бунчалик қизиқиш уйғотган бўлса ажаб эмас.

Дорилфунни битириб “Гулистон” журнаliga ишга кирдим. Санъат бўлимида ишлай бошладим. Декабрь ойида журналда янги ҳикоям “Дунёнинг сирлари” босилиб чиқди. Муҳаббат ёшидаги кўплаб ёш ялангдан хат келди. Таҳрир ҳайъатининг қарорига биноан тўрт муаллиф журналнинг йиллик мукофоти билан тақдирланди. Шулар орасида “Ой ботган паллада” учун мен ҳам бор эдим¹⁶.

Асқад Мухтор самимий, очик чехрали, содда инсон бўлган. Шу сабаб тажрибали ёзувчи ҳам, эндигина қалам ушлаган бошловчи ёш ижодкор ҳам унга юракдан яқинлик сезган. Ижодкорлар ва журнал ходимлари билан тенгдош, сирдош каби бўлган, ҳеч қачон ўзини юқори қўймаган.

“Айрим ёзувчилар, дейди Асқад Мухтор, йирик-йирик қўлёмалар ўқиш, муҳаррирлик адабий ижодга ҳалал беради, деб зорланади. Менингча, бу фикр унчалик тўғри эмас. М.Горькийнинг кўп миллатли адабиётимизнинг отаси даражасига кўтарган таянчлардан бири ёш ҳаваскорлардан тортиб то йирик ёзувчиларнинг қўлёмаларигача кунт билан ўқиб, фикр мулоҳаза, маслаҳатлар бериши, синчков редакторлиги бўлди. Қўлёмма, автор адабий қиёфасининг ойнасидир. Бу ойнани қўлга олган киши баъзан ўз ижодидаги фазилат ва нуқсонларни ҳам пайқаб қолади. Авторга ўргатиш билан бирга ўзинг ҳам ўрганасан”¹⁷

Асқад кўп китоб ўқиган, кўп мушоҳада қиладиган мулло ёзувчи бўлган. Адабиётга оид илмий баҳсларда олимлардек гап айта оладиган, фикри тиник ижодкор бўлган. “Литературная газета”, “Литературная Россия” газеталарида эълон қилинган мақолаларида унинг нақадар теран фикрли, катта-катта адабий анжуманларда қазо-қазо адабиётшуносар билан беллаша оладиган олим ёзувчи эканига гувоҳ бўлганлар кўп.

¹⁶ Хайриддин Султон. Бобурийнома. Тошкент.: Шарқ нашриёти, 1997.

¹⁷ Очил Тоғаев. Асқад Мухтор. Тошкент. Бадиий адабиёт нашри, 1966.

Иккинчидан адиб журналда босиладиган асарларни ҳафсала билан таҳрир қилган. Қўлёзма эгалари эса бундан ранжимаган. Тузатилган саҳифаларни кўриб, “маъқул”, “рахмат”, деб миннатдорчилик билдирган. Унинг бу ишлари Миртемир акага ёқиб, “Асқад қўлёзмага билиб қалам тегизади”, дер экан.

“У жуда инсофли, диёнатли одам эди. Журналга бош муҳаррир бўла туриб, таҳририят машинасида юрмасди. Ишга пиёда бориб келарди. Ишхонасидан иккитагина бўлсин қоғоз олиб кетмасди. Ишдан қайтишда Ўрда гузаридаги магазиндан қоғоз, блокнот, қалин муқовали “общий дафтар” сотиб оларди”.¹⁸

“Республика адабий журналига бош муҳаррир бўлиш катта мансаб эди, лекин Асқад Мухтор ҳеч мансабга учмасди”, деб эслайди “Шарқ юлдузи” журналида ишлаган таниқли шоир Хусниддин Шарипов. Ойнинг бирон бир белгиланган кунда режа тузиш учун мажлисга йиғилардик. Муҳаррир эса ҳар куни корректура ўқишдан бўш вақтлари , биз билан қайсимизнинг бисотимизда нима борлиги, ёзувчиларнинг қайси бири нималар ёзаётгани, асари қай даражага етиб қолгани ва ҳақозалар ҳақида ҳеч қандай расмиятчиликсиз гаплашиб турарди...

Навбатдаги сонга материал тушириб юбориш арафасида ярим саотгина мажлис қилиб олардик. Унда Асқад Мухтор бизни журналнинг қаламда ёзилган мундарижаси билан таништирарди. Мундарижа ой давомида, ҳаммамизининг ўртамизда пишиб боргани сабабли бўлимлар жой таллашиб, кўп ғиди биди қилиб ўтирмасди. Муҳаррир ҳам иш юритиш учун уларни бир бирига гиз гизламасди. Демократия деганлари шу бўлса керакда! Таниқли адиб, халқ ёзувчиси Тоҳир Маликнинг айтишича, Асқад Мухтор талабдан паст даражадаги асарларни нашр қилиш масаласида адолатдан чекинмасди. Мирзакалон Исмойлий хоразмлик ёш шоирнинг шеърларини тавсия қилиб келганида, улар адабиёт бўлимида ишлайдиган Маҳмуд Саъдийга ёқмаган

¹⁸ Саид Аҳмад. Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т. Маънавият, 2003 йил.

эди. Бош муҳаррир Асқад Мухтор таъна қилмади, шеърни албатта чиқазасан деб зўрламади.

Эътиборли ёзувчининг тавсиясини ҳурмат қилибми, иккитагина шеърини танлаган эдилар, деб ёзади Тоҳир Малик. Шу иккита шеър чиқса журнал савияси тушиб кетмас эди. Лекин бўш асарларга озгина бўлса ҳам йўл очилар эди. “Фалон асар чиққанда, буниси чиқса нима бўпти” деган фикр ёлиб бўла бошларди. Шу боис ҳам бош муҳаррир бўлим бошлиғи ҳукмини бекор қилишни истамаган эди.

Асқад Мухтор ёшларга ҳам меҳибон бўлган. Истеъдодли шоир ёзувчиларни доим қуллаб-қувватлаган. Уларнинг ижод намуналари билан бирга улар ҳақида ёзилган мақолалар, адабиётшуносларнинг фикрлари ҳам журналда берилган. Масалан, журналнинг 1979 йилги 10 сониди Абдулла Шернинг умумий сарлавба остидаги (“Соғинчдан иборат экан яшамок”) шеърлари ҳамда Озод Шарафиддиновнинг Муаллиф ҳақидаги “Шоирнинг баҳройи сўзи” мақоласи чоп этилган.

Шунингдек, журналда ҳар бир бадиий асар учун сурат чизилган ва мусаввирлар ижоди мунтазам ёритилиб борилган. Муסיқага меҳр қўйган бастакор ёшлар ҳақида ҳам материаллар берилган.

“Гулистон” журналида шеърӣ асарлар эълон қилишда ҳам бошқача йўл тутилган. Бир мавзудаги шеърлар танлаб олинган. Бу эса ўқишга ҳам тушунишга ҳам осон бўлган.

Журнал ходимлар рус матбуоти тажрибаларидан ҳам унумли фойдаланишган. Масалан, авваллари юртимиздаги газета журналларда йирик асарлар чоп этилмасди. Кейинчалик бу нарса йўлга қўйилган. Журналнинг 1979 йилги биринчи, иккинчи ва учинчи сонларида ёзувчи Эркин Аъзамнинг “Отойнинг туғилган йили” номли қиссаси босилган. 1979 йил 3-4-5-6-7-8 сонларида Комил Яшиннинг “Ҳамза” достонидан намуналар берилган.

Етук ёзувчи ва шоир, моҳир публицист Асқад Мухтор келажак авлодлар учун буюк ишларни амалга оширган. “Гулистон” журналидаги ижодий муҳитнинг шаклланиши ва “таҳрир мактаби”нинг яратилиши

бугунги ёш авлод учун ибрат махсули бўла олади. Ҳозирда ҳам таҳрир санъатини ана шу журнал ва Асқад Мухтор фаолиятини кузатган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Асқад ака атайин таҳрир қилишни, ёзувчининг услубини ўзгартиришни мутлоқа истамаган, унақа “муҳаррир”ларни ёқтирмаган ҳам. Лекин у қалам урса, шеърми, ҳикоями, мақолами худди баҳор ёмғири теккан япроқдек яшнаб, сўз ўз қудрати намоён этган.

“Кунлардан бирида Асқад ака кимнингдир шеъридаги қандайдир сўзни ўзгартирди, шунда ғарбга қараб турган шеър 180 даражага бурилиб, шарққа қараб қолди. Муаллиф шеърини биринчи бора кўраётгандек у ёққа айлантириб, бу ёққа айлантириб томоша қилди да: “Ё тавба!”, деб қўйди: норозилик билдирай деса, шеър гўзаллашган, очилиб кетган, индамай деса, ҳаёлига келмаган ғоявий ўзгариш рўй берганди”, деб эслайди Абдулла Шер.¹⁹

Асқад ака ҳеч кимни хонасига чақирмаган, кўриб бўлган материални ходимлар хонасига ўзи кўтариб чиққан. Адабий танқидий мақолалардан ўз номини ўчириб ташлаб ёки тенгдошлари рўйхатида биринчи ўринда турган бўлса, охирига, Ҳамид Ғулом, Мирмуҳсин, Саид Аҳмаддан кейинга ўтказиб кўяган. Асқад Мухтор ана шундай камтарин ва инсонпарвар шахс бўлган. Асосийси у “Гулистонни” жуда яхши кўрган.

— Унга ўзининг бош муҳарририлик амали эмас, балки журналдаги фаолияти ёқарди, — дейди Абдулла Шер. — Асқад ака миллатни ўйғотишни, халқда миллий ғурур ва озодлиққа интилиш туйғусини тарбиялашни бош вазифа деб биларди. Лекин бу ҳақда гапирмасди. Фақат бир мартагина: “Биз жуда катта савоб иш қиляпмиз”, — дегани эсимда.²⁰

¹⁹ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.Маънавият, 2003.

²⁰ Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.Маънавият, 2003.

2.2. “ГУЛИСТОН”НИНГ МАХСУС СОНЛАРИ

“Гулистон”нинг бир йилги сонлари тўлалигича ҳар бир вилоятларга (областларга) бағишланади. Айрим областларнинг иқтисодий кудрати, хўжалик қиёфаси, табиий ва этнографий ўзига хосликлари ўқувчиларимизни жуда қизиқтирмоқда. Биз одатда матбуотда ҳам ёритиладиган жойларгача етиб бордик журналимизнинг “географияси” кенгайди, республикамизни яхшироқ билишни истаган ўқувчиларимиз бу сонлардан кўпгина янгиликлар топдилар.

Редколлегия ва фаол ходимларимиз ўқувчилар талабларига мувофиқ, келгуси йили ҳам муҳим “бағишлолар” қилмоқчи. Фикримизча журналнинг ҳар бир сонига асосий материаллар маълум бир қизиқ масалага бағишланса, мақсад аниқ бўлади. Шунинг учун “Бир гигант коллектив

хаёти”, “Шаҳар қурилишининг келажаги”, “Халқ қалбининг нафис туйғулари”, “Миллионлар ўқимокда”, “Энг ёш фанлар” сингари конкрет мавзуларга бағишланган айрим сонлар чиқаришни мўлжалламоқдамиз. Бунда шу мавзуларнинг энг қизиқ ва долзарб томонлари, янги маълумотлар социологик анализ ва ҳаётий воқеалар, рақам ва ажойиб фактлар кенг ёритилади. Бундан ташқари, албатта, журналимизда анъанавий бўлиб қолган бўлимлар адабий бадиий асарлар ғаройиб мароқли маълумотлар, сатира ва юмор саҳифалари ҳар сонда давом этади, деб ёзади Асқад Мухтор 1970 йил 8 сон “Икки юз минг суҳбатдош” номли бош мақоласида.

Кўришиб турганидек журнални қайси йўналишда, қандай шаклда чоп этиш масаласи йиллар давомида ўйланиб ва сайқалланиб келган. Бу борада Асқад Мухтор ўз сўзининг устидан чиққан. Айнан 1971 йилдан бошлаб журналнинг махсус сонлари ташкил қилина бошлаган. Бунда журналнинг бир сони тўлалигича бирор буюк шахс ёки маълум мавзуга бағишланган. Бир соҳани кенгрок, чуқуррок қамраб олиш учун ҳам шундай қилинган.

1970-йиллардаги сонлардан бири “Республика таълим олмоқда” деб номланади. Унда мактаб, олий ўқув юрти ва бошқа таълим муассасаларидан лавҳалар, таълим жараёни, ундаги ўзгаришлар, янгиланишлар ҳақида туркум материаллар билан бирга расмлар ҳам берилган. Журнални ўқиган ўқувчида мамлакатдаги таълим тизими ҳақида етарлича тушунча пайдо бўлган. Эътиборга лойиқ мақолалардан бири “Биз Тошкентда ўқиймиз” деб номланади. Унда Вьетнам, Мали, Судан, Ироқ, Бирма, Мўғулистон, Афғонистон каби юртлардан келиб, Тошкентда таҳсил олаётган талабалар билан суҳбат уюштирилган.

Бундан ташқари санъатимиз дарғаларидан Маннон Уйғур, машхур адиб, ёзувчи Абдулла Қодирий, Абдулла Қаҳҳор, Ойбек ва бошқалар ҳақида туркум мақола ва махсус сонлар тайёрланган.

Ҳар йили журналнинг апрель ойидаги 4 сони ёшлар ижодига бағишланган. Ушбу сонда шоир, ёзувчилар билан бир қаторда

адабиётшунослар, санъатшунослар, ёш танқидчиларнинг ижодидан ҳам намуналар берилган.

Шунингдек журналда қардош халқлар, чет эл ижодкорлари ёзган асарлар ҳам чоп этилган. Собиқ СССР даги энг яхши фотографларнинг ижодидан намуналар бериб борилган. Озарбойжон юмор сатира журнали “Кирпи”да босилган материаллардан сарарлари (1979 йил 10сон), Польшанинг машҳур шоири Юлиан Тувим ҳикматлари (1970йил 2сон) каби жаҳон адабиётидан намуналар журналда чиққан. Тожиқ адабиёти ва маданиятига бағишланган сон, муайян халқ ижтимоий ҳаёти ҳақида берилган материаллар ўқувчилар эътиборини қозонган.

Санъат халқ қалбининг нафис туйғуларини акс эттиради, инсонни юксакларга талпиндириб, шодлик ва завқ, порлоқ орзу ва жасорат, куч-қудрат бағишлайди, мусоффо уфқларга чорлайди. Унинг таъсир кучи ҳар нарсадан устундирдир. Бу буюк ҳақиқатни ўз вақтида англаган “Гулистон” журнали ходимлари журналнинг ҳар бир сонидан санъатимизга оид мақолалар бериб борган. Улар халқнинг миллий қадриятларини ўзида тўла акс эттирган. Жумладан журналнинг 1971 йил 7 сонидан шундай сўзлар билан бошланади. “Гулистон”нинг бу сони санъатимизнинг бугунги ҳолатига, тур ва жанрларнинг ривожланишидаги кундалиқ амалий масалаларга бағишланди. Ушбу сонда “Баҳор” ансамблининг раҳбари, халқ артисти Муқаррама Турғунбаева ҳақида мақола ва туркум шеърлар қатори Ғафур Ғуломнинг “Санъатим” шеъри, композитор, академик Юнус Ражабийнинг “Муסיқа сеҳри” мақоласи катта сурати билан берилган. Аҳамиятга молик мақоллар сирасига А.Абдуқодировнинг “Оқ чаман” мақоласини киритса бўлади. Унда халқимизнинг ўлмас ҳунари ғанҷкорлик ҳақида сўз этилган. Шунингдек машҳур зарғар, кулол, чеварлар расмлари галерияси берилган.

Журналнинг вилоятлар ҳаётини кенг ёритган махсус сонлари ҳам чоп этилган. 1971 йил 2 сон Сурхондарё, 3 сон Наманган, 1970 йил 5 сон Фарғона, 1970 йил 8 сон Самарқанд, 12 сон Қорақалпоғистонга бағишланган. Бу сонларда вилоятларнинг тарихи, ўзига хос анъаналари, маданияти, халқ

орасида юрган афсона, дастон, латифаларигача кенг турда ёритиб берган. Шунингдек кўлга киритаётган ютуқлар билан бир каторда мавжуд муаммоларни ҳам кўрсатилган. Масалан, Самарқанд ҳақидаги сонда “Бу ерда Навоий ўқиган”(Навоийнинг Самарқандда таҳсил олгани ҳақида), “Самарқанд ноз неъматлари”, “Нони Осиё” каби мақолалар берилиб ҳар бир материал халқнинг кўзини очишга, ўзлигини англашга, тарихни ўрганишга даъват этган.

“Гулистон”нинг 1970 йил 7 сони тўлалигича географияга бағишланган. Унда “Ўзбекистон денгизлари”, “Чўллар ва йўллар”, “Табиат завқи – шифо”, “Кечаги сахро”, “Қум қаридаги қиссалар” каби мақолалар ва туркум расмлар берилган.

Журналнинг 1980 йилги сонларида Абу Али ибн Сино ҳақида махсус материаллар бериб борилган. Сабаби бобокалонимиз таваллуд топганига 1000 йил бўлганди. Шундай буюк инсонларни ёш авлодга таништириш замирида “биз ана шундай инсонлар авлодимиз, келажаги буюк халқмиз” деган ғоя яширин эди. Ҳаттоки бу йўлда ёш шоирлар ҳам қатнашган. Абдулла Ориповнинг Абу Али ибн Сино ҳақида “Ҳаким ва ажал” дастони журналда бир неча саҳифа бўлиб чоп этилган.

Аслида махсус сонларни ташкил қилишдан мақсад халқни ўйғотиш, маънавий дунёсини бойитиш, шу йўл орқали қалбида озодлик тўйғусини шакллантиришни назарда тутган.

1970 — 1981 ЙИЛЛАРДА ЖУРНАЛДАГИ ЖАНРЛАР ХИЛМА ХИЛЛИГИ, РУКНЛАР

Жанр (французча *genre* тур, хил) санъат, адабиёт, шунингдек, журналистика асарларининг тарихан таркиб топган ички бўлинишидир. “Жанр” тушунчаси муайян давр миллатга ёхуд дунё санъатига хос, мос асарларнинг барқарор устувор белги, хусусиятларини англатади, умумлаштириб кўрсатади.

Оммавий ахборот воситаларига оид дарслик, қўлланма, турли тадқиқотларда журналистика жанрларини уч гуруҳга бўлиб ўрганиш, таҳлил этиш қабул қилинган. Булар:

1. Ахборот (информация) жанрлар (хабар, ҳисобот, интервью, репортаж).
2. Таҳлилий (аналитик) жанрлар, (корреспонденция, мақола, тақриз, кузатиш, шарҳ).

3.Бадиий- публицистик жанрлар (лавҳа, очерк, фельетон, памфлет, эссе, хат).²¹

Журналистиканинг ҳар бир жанри ўз ўрнига, мавқеига, нуфузига эга, улардан бирининг аҳамиятини ортиқ даражада кўтариб, бошқа бириникини пасайтириб бўлмайди. Масалан, газетанинг янги сонини, радио, телевидениенинг кундалик дастурини информациясиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ахборот, янгиликлар оммавий ахборот воситаларининг кундалик нони, журнални эса мақоласиз - ушбу етакчи таҳлилий жанрсиз тасаввурга сиғдириш душвор. Ҳаётнинг ҳар бир парчасининг тасвири - корреспонденция, икки ёки бир неча кишининг самимий, дилкаш суҳбат-интервьюси, митинг, учрашув, қўрилиш майдончалари, спорт иншоотларидан олиб кўрсатиладиган бевосита, эҳтиросли репортажлар ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин.

“Гулистон” журналида бу борада ҳам самарали ишлар олиб борилган. Энг долзарб юртимиз янгиликлари билан бирга хориж хабарлари, яратилаётган янги кашфиётларга кенг урғу берилган. “Жаҳонда нима гап”, “Ҳар соҳадан бир шингил” рукнлари остида хабарлар журналнинг дерлик ҳар сониде берилган.

Мақола - публицистиканинг мураккаб жанрларидан бири ҳисобланади. У журналистдан катта билим ва маҳорат талаб этади. Мақола жанрида қаламга олинган битта муаммо айнан аниқликни, мавзудан чиқиб кетмасликни таъминлагани боис фикрни аниқ ва равшан фактларга асосланган ҳолда ифодалаш имконини беради.

Фактларни таҳлил этишда муаллифнинг нуқтаи назари асосий роль ўйнаши ҳисобга олинади. Шу сабабдан журналист масалани ҳар тарафдан чуқур ўрганиши ҳамда муаммо ва воқеликни келтириб чиқарган фактлар, далил ва исботлар билан қуролланган бўлиши мазкур билимлар асосида ўзининг таҳлилини аниқ ифодалай олиши керак.

²¹ Худойкулов.М. Журналистика ва публицистика.Т.:Тафаккур, 2011.

Журналда энг етакчи жанрни мақолалар ташкил этади. Улар орасида халқаро шарҳ, тақриз, репортаж, очерк, интервью, суҳбат, латифалар бор. Миртемирнинг “Дўстим ва замондошим”, Жамол Намазовнинг “Она ер хаёли билан”, А.Абдуқодировнинг “Оқ чаман” мақолалари диққатга сазовордир.

Бош мақола жамиятнинг ижтимоий тараққиётидаги асосий йўналишларни ифода этувчи ўзига хос директива вазифасини ўташи керак. Бош мақола директив хужжатнинг мантикий структурасига мос келиши лозим.

Директивликнинг асосий белгилари эса аниқ воқеликни таҳлил қилиш асосида жамият ривожидagi объектив қонунларга суяниш, мақола мавзуси кенг оммага, жамоа, ижтимоий гуруҳ синфларнинг манфаатидан келиб чиқиши, муаммони ҳал этишнинг амалий ҳаракат дастури йўналишларини белгилаш орқали нафақат мақсадни, балки шу мақсадга эришиш омилларини ифодалай олишдан иборатдир.

Бош мақолада рамзий матбуот тасвирий ва очерк – элементлари чегараланган бўлиши билан бирга мазкур жанрдаги публицистик бўёқ фактларни хиссий аргументация, ишончли сиёсий тарғибот, лўнда таҳлиллар орқали кучайтирилади. Бош мақолада кўйдагиларга эътибор қаратилиши керак

1. Аниқ фикрни изчил ривожлантириш;
2. Мақоланинг бошқа жанрлар билан тенглиги. У ҳам факт билан бошланади. Фикр ва унинг ортидан муаллифнинг асосли мулоҳазалари ўз-ўзидан пайдо бўлмаслиги керак. Фикрлашнинг бошланиши аниқ далилли хабарга ўхшайди;
3. Кўтарилган ва ривожлантирилган тугаллик. Муаллиф фикри охири-оқибатда мақоланинг мавзусини белгилайди. Уни исботлаш учун эса мақолани бир тизимга солиш ва далиллаш керак бўлади. Далиллаш, яъни аргументлаш муаммоси журналистни айниқса, таҳлилчи журналист учун энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади;

4. Мавзуда саволнинг қўйилиши. Мавзуни ишлашда жуда кўп саволлар туғилади. Уларни текшириш орқали очиб бериш журналист аввал ўзига, кейин ўқувчига воқеликни очиб беради;

5. Мақолада фактлар ва далилларни йиғиш. Мақола ёзишда журналист жуда катта билим доирасига, захирасига эга бўлиши лозим;

6. Мақолада муаллиф фикрининг ифодаланиши. Фактларнинг умумий йиғиндисига асосланиб, муаллиф фикри ўз тасдиқини топиши керак. Яъни муаллиф айтмоқчи бўлган фикр фактлар асосида ифодаланмоғи керак.

Масалан, “Гулистон” журнали бош муҳаррирининг махсус “Редактор минбари” рукни бўлиб, унда энг долзарб мавзуларда ва айнан бугунги кун мавзусида сўз юритилган. 1971 йил 1 сонда “Инсон — шоир табиат” сарлавҳаси остида янги йил байрами табриги берилган. 1970 йил 3 сон баҳор байрами арафасида “Она” мақоласи чоп этилган. Бундан ташқари “Вақт” ва турли конференциялар, халқаро тадбирлар ҳақида яна 1970 йил 8 сон “Икки юз минг суҳбатдош” мақоласи журналда чоп этилган.

“Гулистон”нинг доимий ўқувчилари сони 200.000га яқинлашиб қолди. Улар журнални ўқиш билан бирга унинг йўналишини белгилайди, мундарижасини бойитиш ва янада ранг-баранг қилиб, чиқаришда турли воситалар билан иштирок этадилар. Биз улардан кунига 40-50 талаб хат оламиз. Бу хатларнинг умумий таҳлили шуни кўрсатадики, ўқувчилар оммасининг маънавий талабларини тоборо ортмоқда, улар журналдан қалб ва онг учун кўпроқ бойлик, кўпроқ янгилик, информация ва руҳий завқ истайди!

“Гулистон”нинг тематик доираси чегараланган эмас. У оммабоп ва ҳаммабоп журнал...

Шунингдек мақолада журналнинг асосий йўналиши ўқувчининг маънавий талабларига жавоб бериши, унинг онгини кўпроқ қизик маълумотлар, ажойиб янгиликлар билан, қалбини эса нафосат ва гўзаллик туйғуси, олижаноб ҳислар билан бойтишга қаратилгани ва Республиканинг сиёсий хўжалик ҳаёти ҳақида, ажойиб одамлар ва анъаналаримиз ҳақида бадиий дид ва халқ атвор, халқимиз одатлари ва меҳнат тажрибалари, ўтмиш

мероси ва келажак истиқболлари ҳақида ёзилган ҳар бир асар ўқувчининг юксак гражданлик туйғуларини бойитишни кўзда тутгани, ҳар томонлама уйғун камолотни, жисман ва руҳан гўзал бўлишни истаган ёшларга журналнинг бундай йўналишда чиқиши айниқса маъқул бўлаётгани ҳақида сўз этилади.

Ҳар қандай жамиятда ютуқлар билан бир қаторда муаммолар мавжуд бўлади. Унинг ечимини топиш, бу қийин вазиятдан чиқиб кетиш йўлини кўрсатиш, албатта жамиятнинг энг зиёли қатламининг олдида турган вазифа саналади. Бу борада журналистлар фаоллиги ҳаммасидан муҳимдир. Улар томонидан яратилган муаммоли мақола — ўзида кенг жамоатчилик фикри асосида ҳаётдаги мавжуд муаммо ва бу вазиятдан чиқиб кетишнинг амалий йўллари ўзида ифода этади.

1970-80 йилларда ҳам мамлакатда ва жамиятда талайгина муаммолар мавжуд эди. Лекин уни очиқ ойдин кўрсатиш, кенг халқ оммасига етказиш биринчи даражали муаммо эди. Шундай бўлса ҳам Асқад Мухтор бунинг ижобий йўлини топди. Чет эл адибларининг асарларининг озодлик, миллатлар тараққиёти, миллийлик устунлигини тараннум этгувчи асарларини, кичик латифалари таржималарини бериш орқали халқнинг кўзини очишга ҳаракат қилди.

Иккинчидан, муаллифларнинг экология, адабиёт, санъат соҳаларида мавжуд муаммоларни ёритган мақолаларини ҳам журналда бериб борган. “Орол узра чорлоқлар” номли С.Нуровнинг мақоласида денгиз сувининг тортилиб кетаётгани, бунинг охибати яхши бўлмаслиги таъкидланади ва ҳаётий воқеалар келтириб, инсонларни сувни унумли фойдаланишга чорлайди.

Композитор академик Юнус Ражабийнинг “Муסיқа сеҳри” мақоласида муаллиф олти мақомга эскилик сарқити деб қаралишига қарши эканлигини очиқ ойдин айтиб ўтади.

Мустабид тузум шароитида муаммоли мақоллар бериш орқали жамиятдаги айрим қусурларни тузатишга интилиш катта жасорат эди. Лекин

бу бўйича махсус рукн тузилмаган. Асқад Мухтор бундай муаммоли мақолаларни кўпроқ журналнинг охири саҳифаларига жойлаштирган.

Хат - ёши улуг, “мўйсафид” жанрлардан. Унинг ёши ёзув ёши билан баробар дейиш мумкин. Мактуб шарқ адабиётида, айниқса, кенг тақалган мактуб шаклидаги шеърӣ, насрий асарлар “нома” деб аталгани маълум. Хоразмийнинг “Муҳаббатнома” (XIV аср), Хўжандийнинг “Латофатнома” (XIV- XV асрлар), Мироншоҳнинг “Таашшурнома” каби дostonларини эслайлик.²² Бу ўз даврининг, керак бўлса бугунги куннинг бебаҳо асарларидир. Уларни ўрганиш орқали инсоннинг маънавий олами бойибгина қолмасдан, етарлича билимга эга бўлади ва ҳар бир давр ҳақида белгили бир хулосага келади.

“Гулситон”да эски қўл ёзмалар берилиши билан бир қаторда улуг алломаларнинг бир-бирига ёзган хатлари ҳам чоп этилган. Масалан, журналнинг 1972 йилги сонларидан бирида “Тадқиқот, кашфиёт, ахборот” рукни остида Л.Н.Толстой мактубининг “Туркистанский голос” газетасида берилган нусқаси берилган. Мақола сарлавҳаси “Ясная Полянадан Андижонга хат” деб номланади.

Хатлар ўз хусусиятига қараб: муҳарририятларга келадиган хатлар, очиқ хатлар, адабий-бадий хатларга бўлинди.

Кишиларнинг муҳарририятга йўллаган хатларида шу куннинг долзарб масалалари акс этади. Одамлар бирон бир факт, ходиса ҳақида хабар берадилар ёки бирон бир масала юзасидан фикр билдирадилар, ҳаётда учрайдиган айрим камчилик, ноҳақлик кўринишларидан шикоят қилишади ва ҳақоза. Муҳарририятга йўллаган хатларнинг мавзу доираси кенг бўлади.²³

“Гулистон” журналига ҳар куни 40-50 талаб хатлар келган. Журнал ходимлари таҳририятга келган хатларни ўрганиб, энг муҳими “Редакция почтасидан” деб номланган рукн остида чоп этган.

²² Худойкулов.М.Журналистикага кириш. Т.:М.Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети босмоҳонаси, 2005.

²³ Худойкулов.М. Журналистика ва публицистика.Т.:Тафаккур, 2011.

Шунингдек “Таклиф ва истаклар” рукнида журнал муштарийлари ва катта олимлар томонидан журналнинг қай шаклда чиқиши, кўпроқ қандай мақолалар берилиши ҳақидаги таклифлари ва турли истаклари доимий ёритилиб борилган. Демак журналда хатлар билан махсус шуғулланувчи мутахасислар бўлган. Масалан, Абдулла Шер ишга қабул қилинганда биринчи хатларга жавоб ёзиш билан шуғулланган. Чунки хатларни ўрганиш, турли хил ўқувчилар ҳаёти ва ижоди билан танишиш, уларнинг қизиқишлари билан ўртоқлашиш бўлғуси журналист учун муҳимдир. Шу сабабданми, журнал таҳририятига қабул қилинган ходимлар кўпинча дастлаб хатлар бўлимида фаолият юритган.

Очерк - бадиий публицистиканинг кенг тақалган, етакчи жанрларидан бири ҳисобланади. Табиатга - ҳам бадиият, ҳам публицистик белги, хусусиятлар хос бўлган ушбу жанрга икки жиҳатдан қаралади, баҳоланади. “Очерк ҳикоя билан тадқиқот ўрталигидаги яқин жойда туради”, - деган эди М.Горький. Ижодий фаолияти давомида бу жанрнинг кўплаб етук намуналарини яратган машҳур рус адабининг гапларида жон бор. Очерк соф ҳикоя ҳам, соф тадқиқот ҳам эмас, балки уларнинг бир қатор муҳим аломатларини сингдирган ўзига хос синтетик асардир. Русча “Очерк” сўзи “Чертить”, “Очертить”, яъни “Чизмоқ”, “Чизиб кўрсатмоқ”, “Чегаралаб олмоқ” маъноларини билдиришини, шунингдек, аксарият очеркларнинг публицистика, публицистик мен билан бўйсунганлигини ҳам назарда тутсак, бу жанрнинг хусусиятларини англаб олишимиз ойдинлашади.

“Очерк” атамаси ўзбек матбуоти адабиётига XX аср бошларидан, асосан, рус адабиёти матбуоти орқали кириб келди, мумтоз адабиёт намуналарида бу термин учрамайди. Очеркнинг, хусусан, портрет очерки, йўл очерки (Сафарнома)нинг энг яхши намунасини Алишер Навоийнинг “Мажолисун нафоис”, Мирзо Бобурнинг “Бобурнома”сида учратамиз. Навоий “Мажолисун нафоис”да 459 шоирнинг шахсияти, ижоди, зийнати, фазилати, қусўрлари ҳақида шундай қисқа, лўнда, аниқ тавсифлар беради, шеърининг латиф мисраларидан намуналар келтиради, маҳоратга холис,

адолатли баҳо берадики, ушбу портрет характеристикаси ўқувчи ёдида узок вақт сақланиб қолади.²⁴

“Гулистон” журналида кўпроқ “Замондошларимиз” руни остида портрет очерки бериб борилган.

Шунингдек, Асқад Мухторнинг журналнинг 1979 йил 1 сонидида “Тинчлик ягона” сарлавҳали йўл очерки ёзилиб, унда Канада, АҚШ ва Тинч океани бўйидаги элатларни саёҳат қилиш жараёнида олган тассуротлари баён этилган. Яна С.Анарбаевнинг “Қорақалпоқ дафтарида саҳифалар” йўл очерки ҳам журналнинг 1970 йил 12 сонидида чоп этилган.

“Қорақалпоқ дафтарида саҳифалар” йўл очеркида Қорақалпоғистон туманлари бўйлаб қилинган саёҳат тассуратлари акс этган. Очерк кичик сарлавҳаларга ажратилган ҳолда ёзилган. “Шуманой Афсонаси” да туман бундай номланишига тарихий бир воқеа сабаб бўлганлигини Тиловберган ота сўз этади. Шунингдек, очерк “Хўжайлининг қирмони Говур қаъладан баланд”, “Амударё миллионери”, “Қутлиқиз момонинг қўшиғи” каби сарлавҳаларни ўз ичига қамраб олган. Очерк муаллифи С.Анорбоев очерк сарлавҳасини “Қорақалпоқ дафтарида саҳифалар” деб номлаганининг сабабини шундай тушунтиради: Йўл хотираларимга мен шундай сарлавҳа кўйдим. Аммо зинҳор, улкан, хассос шоиримиз Миртемир билан беллашмоқчидир, деб ўйлай кўрманг. Фақат келажаги ёрқин Қорақалпоғистон бўйлаб кезганимда севимли шоиримиз “Қорақалпоқ дафтари” деб номланган шеърларидаги нафис ва ёлқинли мисралар республиканинг чинакам чиройини англашга менга бир қалит бўлди.

Шунингдек журналда “Адабий портрет” рукни бўлиб, унда таниқли адабиётшунос ва санъатшуносларнинг илмий бадиий мақолалари берилган. 1980 йилги 6 сонидида Умарали Норматовнинг “Тирик тароналар, қувнок қаҳқаҳалар” номли Саид Аҳмаднинг 60 йиллигига бағишланган мақоласи чоп этилган. Муаллиф Ҳайридин Расулнинг “Устози Комил” очеркида буюк бобокалонимиз А.Навоий ҳақида айтилади.

²⁴ www.zionet.uz.

Шунингдек Расул Раҳмановнинг 1972 йил 12 сонида “Чиннисозлар” очерки туркум расмлар билан берилган.

Журналда бу каби очерклар беришдан мақсад ўқувчига ҳаётни ёрқинроқ кўрсатиш эди. Айниқса портрет очерklarини чоп этиш орқали бир инсонни бошқаларга намуна қилиб кўрсатиш, оммани билимли ва иқтидорли бўлишга даъват этиш, ўз қонун ва ҳуқуқларини биладиган, ўзини англаган, етук инсонлар ҳар доим жамият таянчи бўлганлигини англашти олиий мақсад бўлган.

Кулги ҳақида ўқувчилар ҳажв усталари кўп фикрлар билдиришган. «Ревизор», «Ўлик жонлар», каби машҳур ҳажвий асарлар муаллифи, буюк рус адиби Гогол айтган ушбу гап, айниқса, диққатга сазовордир: «Кулги шундайин зўр нарсаки, ҳатто ҳеч нарсадан кўрқмайдиган одам ҳам кулгидан кўрқади». Кулгининг турлари, оҳанглари кўп: ҳажв, мазах, масхара, кесатиш,, чандиш, қаҳқаҳа, истехзо, қочирим, табассум, латифа, аския муболаға, кичрайтириш, жонлантириш, ўшатиш, кўчим, аллегория... Ҳажвий, юморист асарларда, мавзу, муаммо тақозосига кўра, кулгининг ана шу турлари оҳангларидан фойдаланилади».

Сатиранинг вазифаси нимадан иборат? Сатира, юмор ҳаётда учрайдиган, тараққиётга тўсиқ бўлаётган камчилик, иллатларни кўрсатиш, очиб ташлаш, фош этишдан иборат, токи бундай нуқсон, қусурлар, ноҳуш ҳолатлар олди олиниши керак.

“Гулситон”да “Наъматак”, “Гулнинг тикани” баъзан “Дам олиш саотларида” рукнлари остида юмор, латифа, лофлар бериб борилган. 1970 йил 5 сонида “Габровани биласизми?” сарлабҳаси остида Болгар халқи оғзаки ижодидаги ажайиб латифалар берилган. Шу халқ ижоди билан ўқувчиларни таништирар экан ажойиб бир таклифни келтиради. “Бизнинг юртимизда ҳам Афандига ўхшаган ҳазилкаш инсонлар кўп бўлган ва ҳозирда ҳам бор. Ҳар бир шаҳар ва туманлардаги қизиқарли халқ оғзаки ижодини ўрганиш ва тўплаш керак!” деган таклиф ўртага ташланган. Ўз вақтида

амалга ошмай қолган бу таклифни бугунги кунда қайта кўриб чиқилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Такриз лотинча “резенция” сўздан олинган бўлиб, “қайта кўриб чиқиш, хабар қилиш, баҳо бериш, тавсиф” деган маъноларни англатади. Бу таърифдан келиб чиқиб айтиш мумкинки такриз публицистика жанрларидан бири бўлиб, унинг асосини ижтимоий-сиёсий ва бадиий, адабиёт, санъат ва билимларга танқидий баҳо бериш ташкил этади.²⁵

Журналда Мукофот Мақсудованинг “Жозибали куч” номли ўзбек театр санъатига катта меҳнати синган Я.Фельман ижоди ҳақида сўз этилган. Шу каби Ҳ.Ҳасановнинг “Улуғбекнинг улуғлиги”, Сайди Умировнинг “Мўжизага меҳр” (Озод Шарафиддиновнинг “Биринчи мўхиза” китобига), Гулом Ғафуровнинг “Жанр таҳлили”, Бегали Қосимов ва Бойбўта Дўстқораевнинг Алангали йилларнинг сўник талқини” (Қобилжон Ориповнинг “Алангали йиллар адбиёти” китоби бўйича) мақолалари “Такриз” рукнида берилган.

Ҳикоялар журналнинг ҳар бир сонидида бериб борилган. Нафақат юртимизнинг, шунингдек қардош халқлар ва жаҳон адабиётининг энг сара ҳикоялари таржима қилиниб ўқувчилар назарига ҳавола этилган. Бу борада “Гулистон” журналида таржима мактаби яратилганлиги алоҳида аҳамиятга эга бўлган.

Журналда ўз вақтида чоп этилган Анвар Муқимовнинг “Тавба”, Ғафур Гуломнинг “Бозор оралаб”, Эркин Усмановнинг “Мен уларни кўрганман” воқеий ҳикоялари, Маъруф Ҳакимнинг “У қайди”, Баҳодир Ёқубовнинг “Бегона шамол”, Эркин Усмановнинг “Интизор”, Омон Жорқинбоевнинг “Портрет” ҳикоялари ўзбек адабиёти ҳикоя жанрининг энг юксак намуналаридан бўлган.

Эркин Усмановнинг “Мен уларни кўрганман” ҳикоясида Ғафур Гулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор каби таниқли инсонлар билан кутилмаган тарзда учрашганлигини қизиқли тарзда сўз этади. Ҳикоя ўз ичида яна кичик

²⁵ Тохиров.З.Т. Адабий таҳрир.Т. Тафаккур-Бўстони, 2012.

сарлавҳаларга бўлинган. Масалан “Фарзанд” ҳикоясида Махсуд Шайхзода ҳақида, унинг газетада ўз мақоласини ўқиётганини кўргани, адибнинг: “Матбуотда чиққан нарсамни кўрганимда худди фарзандимнинг бошини силагандек бўламан” каби сўзларини жонли баёнлайди.

Шунингдек, “Кичик ҳикоялар” рукни остида уч-тўрт абзацдан иборат бўлган маъноли фикрлар воқеа асосида берилган. “Оқмаган сув”, “Улғайиш”, “Дам олишда”, “Муаллиф” ҳикоялари Наманганлик ёш ижодкор Нуриддин Бобоҳўжаев тилидан ёзилган. Ҳар бир ҳикояга мос расмлар чизилиши унинг ўқишли бўлишини таъминлаган.

Юқорида айтиб ўтганимиздек таржима бобида ҳам самарали ишлар қилинган. Ф.Достоевскийнинг 150 йиллик муносабати билан адибнинг “Исёнкор қалб”, “Аломат одамнинг туши”, ҳикояларини В.Рўзиматов таржимасида, шунингдек, Қозоқстон халқ ёзувчиси Борис Никитиннинг “Янгроқ кўл” ҳикояси таржималари журналда чиққан.

И.А.Криловнинг масалларини Мухтор Худайкулов таржима қилган. Форс тажик адабиётининг классиги Абдурахмон Жомийнинг “Баҳористон” дидактик асарини Шоислом Шомухамедов таржима қилиб, журналда охириги бобини чоп этган. “Жаҳон адабиётидан” рукни остида Шотландиялик шоир Роберт Бернснинг шеърлари Муҳаммад Али таржимасида берилган.

Журналда жанрлар тараққиёти учун маълум маънода кураш олиб борилган. Жанрларни бойитиш ва янгилаш, ўқувчига янги йўллар билан маълумот етказиш муҳим ҳисобланган. Узоқ йиллик тажрибадан сўнг яъни Асқад Мухтор кексалик даврида ёзилган “Тундаликлар”и бунинг яққол мисолидир.

Тундаликлар — Асқад Мухторнинг тунги кечинмалари, фикр мулоҳазалари маҳсули. Улар ягона ғоявий фалсафий йўналишга эга эмас, бири боғдан, бири тоғдан бўлса ҳам ёзувчининг бедор қалби, уйғок тафаккури, туғёнли кечинмалари — барчаси муштарак мўжизалар — Одам ва Олам бағридаги сир-синоатлардан дарак беради. Зеро биз ҳаммамиз маънавий оламга ҳамиша қандайдир бир тарзда улуш кўшиб яшаймиз.

“Кейинги вақтда — кексалик, хасталик сабаб — жуда камуйку бўлиб колдим. Уйку қочганда бош-кети йўқ, узиқ-юлуқ ўй-хаёл калашиб келавераркан. Шунда тунчироқ остида турган дафтарга баъзи тасодифий фикрларни ёзиб қўядиган бўлдим.

Дафтаримни “Тундаликлар” деб номладим. Бу “жанр”нинг “кундалик”дан фарқи шуки, унда хронологик тартибдаги воқеалар бўлмайди” — деб тушунтиради адиб.²⁶

Асқад Мухторнинг бошқа биронта асарига ўхшамаган, ҳатто минг йиллик адабиётимиз шу пайтгача кўрмаган янги бир “жанр”нинг, янги бир адабий дурдонанинг пайдо бўлиши катта янгилик эди. Албатта бу ўз ўзидан тўғилгани йўқ, адиб неча йиллик меҳнат маҳсулининг сўнгги унутилмас меваси эди бу.

Шуни таъкидлаш жоизки, адабиётга ҳам, журналистикага ҳам жанр керак. Ижодкор бедарвоза ёзмаслиги, минглар орасида қаришиб кетмаслиги керак. Йўналишни йўқотиш ярим йўлда қолиш демакдир. Йўналиш бу жанр. Жанр ўқувчини белгили бир мақсад томон етаклайди.

Журналда ҳар бир материал тепасига қайси жанрга тегишли эканлиги кўрсатилиши бежизга эмасди. Афсуски бугунги кунда бу нарса йўқолиб кетмоқда. Умуман ҳозирда жанр тушунчаси ўлмоқда. Жанрларни сақлаб қолишнинг ягона йўли, газета журналлар, шу қатори радио эшиттиришлари ва телевизион кўрсатувларда, ҳаттоки интернетда ҳам қандайдир материал тайёрланса унинг қайси жанрга тегишли эканлигини кўрсатиш керак. Бу иш билан махсус шуғулланувчи мутахассисларни тайёрлаш ҳам мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, “Гулистон” журнали тажрибасини ўрганиш лозим. Журналдаги рукнлар ҳам жанрга кириш вазифасини ўтаган. Ўқувчига аён бўлиши учун махсус рукнлар ташкил этилган. Улар доимий, бир йиллик, бир ойлик, мавсумий, бир марталик бўлиб бўлинган.

²⁶ Асқад Мухтор. Уйку қочганда. Т.: Маънавият, 2005.

Журналда мақолаларнинг турли рукн остида берилган. Асарни рукнлаш ўқишни ташкиллаштиради ва сўз нима ҳақида боришлигини кўрсатиб, ўқувчини кейин келадиган матнни идрок этишга тайёрлайди. Матнни қисмларга ажратиб, ўқувчини ўқишдан тўхтатади, унга тин олиб, янги матнни ўқишга ўтишдан олдин, ўқиганларини мулоҳаза қилиб кўриш имконини беради. Рукнлар асарни янада чуқурроқ тушунишга кўмаклашади.

“Гулистон” журналида “Халқаро мавзуларда” рукни остида жаҳонда сиёсий, маданий, иқтисодий ва ижтимоий саҳоларда рўй бераётган воқеа ходисалар ёритиларди. Хуллас долзарб мавзудаги адабий-танқидий материаллар журналнинг ҳар бир сониди муштарийлар ҳукмига хавола этиларди. Шу туфайли жунал мухлислари кундан кунга кўпайиб, журнал тиражи ҳам ўсиб борган. Масалан 1970 йили 7 сони 178100 та, 1975 йили 7сони 248094 та, 1979 йили 12 сони 263806тани ташкил этган.

Белгили шоир, ёзувчи, олим ва илм фидойиларининг таваллуд куни муносабати билан журналда мақолалар чоп этилган. “Мирзо Турсунзода 60 ёшда” (Тожикистонда туғилган атоқли шоир ва жамоат арбоби), Ф.Достоевскийнинг 150 йиллиги, Абу Наср Форобийнинг 110 йиллигига бағишлаб Музаффар Ҳайруллаев “Шарқ Аристотели” мақоласини ёзган. Беруний туғилган куннинг 1000 йиллигига “Асрларни аралаб...” каби бир марталик рукнлар ташкил этилган.

Шоирлик аслида гўзалликдан ҳайратланиш, гўзаликка шайдоликдан туғилса керак. Шу сабабданми, Гулчехра ижодида унинг тетапоя машқларидан кейинги йилларда яратилган етук шеърларигача ўлкамиз табиатининг гўзал манзараларини, ажойиб замондошларимиз нафис туйғуларга бой маънавий оламини куйлаш бош матлаб бўлиб келаятиганини кўрамиз, деб ёш шоира Гулчехра Нуруллаева шеърларига тақриз ёзади таҳрир санъати устаси Маҳмуд Саъдий. Ана шундай “Тиниқ шеърят” сўзбоши билан унинг “Ҳаёт” туркум шеърлари “Адабиётимизнинг ёш авлоди” рукни остида берилган. Умуман бу рукнда энди кўзга кўриниб келаятигани истеъдодли ёшлар ижоди акс этирилган.

Шунингдек, журналда фақат юртдошларимиз ижоди эмас “Жаҳон адабиёти” рукни остида чет эл ижодкорлари меҳнат маҳсули ҳам кенг турда ёритилган. Шотландиялик шоир Роберт Бёрнс шеърлари (Мухаммад Али таржимасида), 1980 йилги 6 сонда рус шоири А.С.Пушкиннинг 180 йиллиги муносабати билан туркум шеърлари берилган.

“Оқ йўл” рукни остида адабиётга, санъатга умуман ижодка энди кириб келаётган ёшларга оқ йўл тилаб ижодидан намуналар бериб борилган. Мисол учун, “Бир ёш истеъдод ва бошқа баъзи масалалар ҳақида” мақоласида Темур Саъдуллаевнинг яъни ёш рассомнинг ижоди ҳақида сўз этилган. Шунингдек унинг Навоий, Бобур ғазалларига атаб чизган расмлари берилган.

“Гулистон” гурунги” рукни остида машҳур шахслар билан суҳбат уюштирилган. Масалан, “Ўзбек қомуси халқимиз ҳаёт кўзгуси” сарлавҳаси остида Ўзбекистон энсиклопедияси бош муҳаррири, академик Иброҳим Муминов билан Маҳмуд Саъдинов суҳбатлашган. “Китоб тарқатиш мафкуравий иш” номли суҳбатда “Гулистон”нинг махсус муҳбири Маҳмуд Садинов ёзувчи М.И.Шевердин билан китоб савдоси ҳақида суҳбатлашган.

“Гулистон”нинг жамоатчи муҳбири Бахтиёр Назаров Ўзбек Давлат академик опера ва балет театри директори, санъатшунослик кандидати Фрунзе Содикович Жўраев билан санъатнинг шу кунги тараққиёти юзасидан суҳбатлашади. Умуман суҳбатларда ҳар бир соҳага оид муаммолар айтиб ўтилган ва қатор таклифлар ўртага ташланган.

“Инсон ва қонун” рукнида юртимизда қабул қилинган қарорлар моҳияти очиб берилиши билан бирга содир этилган жиноийи ишларга тайинларган жазо турлари ва воқеалар яритилган. Х.Иброҳимовнинг “Қингир ишнинг қилиғи” мақоласи бунга мисолдир.

“Тадқиқот, кашфиёт, ахборот” рукни остида Л.Н. Толстойнинг “Ясная Полянадан Андижонга хат” номли мактубининг “Туркистанский голос” газетасида босилган нусқаси кўчирма қилинган. Шунингдек, “Ноёб мактублар” Али Қушчи ҳаётидан янги саҳифалар ошиб берилган. “Ўрта Осиёдан, лекин...” мақоласида халқ ижодининг ажойиб қаҳромони Хўжа

Насриддин ҳақида, унинг тарихий шахс бўлганлиги ва у ҳақида турли фикр ва қарашлар асосида китоблар ёзилганлиги сўз этилади.

Шунингдек “Йил — ўн икки ой”, “Очил дастурхон” каби кичик рукнлар бўлган. “Йил — ўн икки ой” рукни остида ҳар бир ойга изоҳ берилиб, айнан шу ойда қайси буюк алломалар таваллуд топгани қандай унутилмас воқеалар бўлгани тўғрисида сўз этилган. Масалан февраль оyi тўғрисида IX асрда яшаган бутун дунёда Алфраганус номи билан маълум ва машҳур бўлган астроном ва математик Шайх Шаҳобиддин Аҳмад ибн Муҳаммад ал Фарғоний феврални “фaбрўарйўс” шаклида ёзганидан тортиб бугунги акунгача бу ойнинг календардан тушмай шаклланиб келгани айtilган.

“Очил дастурхон” рукнида миллий ва хорижий таомлар пиширилиш йўллари машҳур пазанда ва ошпазлар томонидан кўрсатилган.

“Таклифлар, истаклар” рукни остида инсонлар учун фойдали маслаҳатлар берилган. Масалан Х.Муроднинг “Бир пиёла чой” мақоласи.

“Ўртоқларингиз ижодидан” рукни остида ҳам катталар ва ёшлар, баъзан болалар ижодидан намуналар берилган.

“Китоблар оламида” рукнида юртимизда чоп этилаётган ўзимизнинг ва чет эл адибларининг таржима асарлари кенг жамоатчиликка белгили бир мутахассислар томонидан таништирилиб, китобнинг афзалликлари, ўқувчига қандай маънавий озуқа бера олиши баён этилган.

“Ёзувчининг кўнгил дафтарида” рукни остида шиор Миртемирнинг “Дўстим ва замондошим” сарлавҳали Ҳамид Олимжон ҳақида ёзилган мақоласи берилган. Муҳаммад Солиқнинг “Ҳемингуэй билан суҳбат” мақолари чоп этилган.

“Марднома” рукнида уруш йиллари қаҳрамонлик кўрсатиб, ватан озодлиги йўлида жон берган юртдошлар ҳаёти акс эттирилган. Масалан “Жасур йигит орамизда” журналнинг 1 сонида чоп этилган генерал майор Собир Раҳимов кўмондонлиги дивизия жангчиларидан бири кўрсатган қаҳрамонлик тўғрисида фикр юритади. Асли қаҳрамон Ҳуррам Аширов

бўлади. У ҳақида ижобий фикр билдирувчи муаллиф эса Аҳмад Тажибоевдир.

“Дам олиш саотларида” рукнида дунё янгиликлари, латифа, қизиқарли факт, крассвордлар берилган. Жумладан Болгар халқи оғўаки ижодидаги ажойиб юмор, ўткир латифа туфайли бу шаҳар номи жаҳонга машҳур бўлган. “Габровани биласизми? Сарлавҳаси остида ажойиб латифалар берилган.

“Халқ оғзаки ижоди” рукнида миллийлигимизни ўзида акс эттирувчи, халқимизнинг азалий тақдири билан боғлиқ бўлган адабиётимиз ўз аксини топган. У укувчини ўзлигини англашга чорлайдиган, ўзлигига қайтишни таъминлайдиган бир восита эди. Уларда оддий эртақлардан тортиб, халқ дostonларидан парчалар бериб борилган. Масалан, “Хушкелди” дастони расмлар билан берилиши ўқувчида тўлиқ тасаввур пайдо бўлишига ёрдам беради.

Яқин ва Ўрта Шарқ адабий меросида ахлоқий таълимий ривоятлар, нақллар ҳамда ҳикматлар кенг ўрин олган. Шундай дурдоноларни мужассамлаштирган “Қобуснома”, “Калила ва Димна” каби асарлар Шарқ халқларининг севимли китоби ҳисобланади. Айнан, “Нодир саҳифалар” рукни остида ана шундай сара асарлардан парчалар, буюк шахсларнинг эски кўлёмаларидан таржималар, дидактик фикрлари бериб борилган.

Кенг оммага унча таниш бўлмаган Ҳусайн Ҳефзийнинг “Насихати ҳукамо ва мақолоти кубаро” (“Донишмандлар насихати ва улуғбор мақоллари”) китобидаги ҳикматлардан намуналар ўқувчида ижобий тассурот қолдириши табиий эди. Журналнинг 1971 йил 4 сонида Туркман халқининг XVI асрда яшаган ҳассос шоири Муҳаммад Байрам ғазаллари чоп этилган. Шу рукн остида “Хеменгуэй Кубада” мақоласи ҳам берилган.

“Саломатлик — туман бойлик” рукнида доктор маслаҳати чоп этилган. “Гавҳарни тиллага алмашманг” (Ўз тишини олдириб, тилла тиш қўйиш ҳақида), О.Азизхўжаевнинг “Юракни асранг” мақолалари берилган.

“Ҳар тўғрисида бир шингил” рукни “Ойда кислород”, “Илон асраб колди”, “Ой тупроғи ҳосилдор” каби кичик сарлавҳа остида қизиқарли маълумотлар берилган.

Бундан ташқари “Гулистон” журналида: “Улуғ аجدодларимиз”, “Навоий гулшани”, “Беш йиллик режаларимиз амалда”, “Шахмат”, “Боланинг тили ширин”, “Фарзандлар оталари ҳақида”, “Гулистон” ойнаси”, “Спорт”, “Табиат ва одамлар”, “Замондошларимиз”, “Устозлар меросидан” “Гулнинг тикони” каби эликка яқин рукнлар бўлган.

Ҳаттоки бугунги кунгача рукнларнинг кўпчилиги сақланиб қолган айримлари ўзгаришга учраган аммо маъноси ўзгармаган. Масалан, “Иқтисод ва ислоҳат”, “Юз буюк сиймо”, “Замондошларимиз”, “Қадрият”, “Биз билмаган тарих”, “Азизлар ёди”, “Эҳтиром”, “Зангор фасл”, “Жаҳон ичра жаҳон”, “Ўзбек насри”, “Олис учрашув”, “Болалар саҳифаси”, “Рухоният”, “Муаммо, муносабат”, “Гулчирой”, “Йўқлов”, “Табиат мактаби” ва бошқа рукнлар бунга мисолдир.

Шунгидек журнал йўналиши ҳам ҳозирда озмунча ўзгаришга учраган: “Гулистон” бугунги кунда ижтимоий-сиёсий, илмий-бадий, маданий-маърифий, безакли журнал бўлиб чоп этилмоқда. Худди аввалдагидек, 32 та саҳифали.

Журналдаги рукнларни бугунги кунда матбуот, телевидение, радио ва интернет учун ҳам жорий этиш мумкин. Бу учун “Гулистон” журналининг 1970-81 йиллардаги бой тажрибасини ўрганиш фойдалидир.

ХУЛОСА

Ўзбек матбуоти борасида сўз юритганда биринчи навбатда “Гулистон” журналини эътироф этиш ўринли. Сабаби журнал ўз даврида бирдан бир мукамал журнал бўлган. Албатта журналнинг кенг оммалашувида, жамият орасида ўз ўрнини топиб, обрў қозонишида бош муҳаррирнинг тутган ўрни алоҳида ҳисобланади. Асқад Мухтор бош муҳаррир ва жонкўяр журналист, моҳир публицист сифатида журнал нуфузини ошириш учун тинимсиз ишлаган. Айтиб ўтиш керакки, ҳар қандай ОАВ тараққий этиши ёки таназзулга учраши бош муҳаррир салоҳиятига боғлиқ. Қачонки бош муҳаррир шахс сифатида ўз ўрнига эга бўлса, бу журналга ҳам катта таъсир кўрсатади.

Журналда чоп этилган материаллар ёшларнинг миллий ўзликни англашига, тарихимизни ўрганишга ва урф-одат анъаналарга содиқлик руҳида тарбиялашга, эркин фикр билдиришга беқиёс манба бўлиб хизмат қилган.

Бу борада Асқад Мухтор каби адиблар, халқ манфаати, миллат тараққиёти йўлида фидокорона хизмат қилган шахсларнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятини ўрганиш ҳар томондан фойдалидир.

Дедим:

— Фарзандлар ва шогирдларни не илму ҳунарларга даъват этардингиз?

Дедилар:

— Ўғилларни заминга меҳр қўйиб, келажак касби бўлмиш — илмий техника тараққиёти уфқларини эгаллашларига хоҳишманд эдим.

Дедим:

— Ахир ерга меҳр қўйиш билан илмий техника тараққиёти кутбнинг икки томони ку?

Дедилар:

— Келажакда уларни бирлаштирадиган, уйғунлаштирадиган йигит қизларнинг қўли баланд келади. Зеро, Бехбудий ҳазратлари таъкидлаганидек: “Ўтган замон учун эмас, келажак замон учун ишлайлик”.²⁷

Асқад Мухтор ўзидан олдинги давр руҳини, олим ва донишмандлар ижодини пухта ўрганган, ўз ижодида қўллаган ва янгиликлар яратган ижодкор эди. У келажак авлодлар учун катта адабий мерос ва журналистлар учун ўлмас қоидалар яратиб кетган. Адибнинг эътироф этиш жоиз жиҳати у ҳеч қачон ўзидан қониқмаган. Доим ўрганиш ва изланишда бўлган.

Дедим:

Сиз қайта ҳаётга келсангиз, ижод йўлини танлармидингиз?

Ҳа, шу йўлдан борардим, лекин хатоларимни такрорламаслик пайида бўлардим.²⁸

²⁷ Нусрат Раҳмон. Асқад Мухтор дедилар.Т.: Чўлпон, 2003.

²⁸ Ўша манбаа

Инсон хато қилиш орқали хато қилмасликни ўрганади, иккинчидан ақлли кишилар бировлар қилган хатони кўриб, тўғри йўл танлашади. Асқад Мухтор эса ишнинг кўзини билгувчи шахс эди. келинг бунга оддий бир мисол келтирамиз:

Асқад Мухтордан аввал иш юритган Иброҳим Раҳимов журналист сифатида яхши фаолият юритди, аммо унинг бир хатоси очик-ойдин ўзбек сиёсатини кўллаганди. Журналдаги русчалаштириш ва оврўполаштиришга қарши ўзбеклаштириш, шарқлаштириш учун кураш олиб борди; “революция” - “инқилоб”, “редакция” - “тахририят”, “автор” - “муаллиф”, “поэзия” - “назм” ёки “шеъринг” “проза” - “наср”, “философия” - “фалсафа” тарзида сўзларни муамалага киритди.

“Гулистон” миллий журналга айланиб бошлаганди. Шу боис журнал бош муҳаррири Иброҳим Раҳимовни ишдан олинди. Унга миллатчи тамғаси босилди. Бундай бўлиши табиий эди. Сабаби мутабид тузум даврида рус тилига нисбатан бундай кўполлик кечирилмасди, иккинчидан, миллий ўзликни англаш учун танланган бу ошқора сиёсат юқоридагиларга ёқмасди.

Асқад ака журналга бош муҳаррир бўлган йиллари эса русчалаштириш сиёсатини кўллади. Кўпчилик энди журнал мустабид тузум қуролига айланади, деган фикрда эди. Лекин Асқад Мухтор бу қарашларни йўққа чиқазди. Журнал компартия учун эмас халқ, миллат ва Ватан тараққиёти учун хизмат қила бошлади.

Асқад Мухтор оқилона сиёсат юритишни биларди. У ўзини совет ҳукуматида хизмат қилаётгандек кўрсатса ҳам аслида бу бир восита бўлган. У журналнинг 75% миллий йўналишдаги материаллар билан чоп эттирган. Дерлик “Гулистон”нинг ҳар бир сониди ўзликни англашга даъват этгучи, инсонни етуклик сари ундовчи мақолалар, буюк бобокалонларимиз ижодидан намуналар берилган. Ҳар қанча қийин даврда яшамасин, Асқад Мухтор кўнгилдаги гапларини, кун муаммосини ўқувчига етказиб бериш йўлларини топган. У моҳир журналист (артист) бўлган.

Масалан, редакцияга кирар эшик ёнида катта Ленин суратини осиб кўйилган. Бу бежизга эмасди. Журнал ходимларни Ленинни пана қилиб ишлаган. Натижада ҳамма ишлар бир маромда кечган.

Сўз айтиш ва уни ўқувчига қандайдир йўллар билан етказиб бериш санъатини Асқад Мухтор фаолиятдан ўрганиш мумкин. У бош муҳаррирлик қилган “Тулистон” журнали эса катта бир маҳорат мактабидир. Унинг сирини билан ўқувчи албатта кўзлаган манзилга етиша олади.

Асқад Мухтор фаолияти Эрик Фихтелиуснинг “Журналистиканинг 10 коидаси” асарида келтирилган “Журналист қандай бўлиши керак?” саволининг барча талабларга тўлиқ жавоб бера олади.

Асқад Мухтор ўз касбини севган ва жон дилдан ишлаган, ҳар хил ҳолат ва вазиятда энг муҳим гапни топиб айтган, узоқни кўзлаб, мустаҳкам режа асосида иш юритган, воқеалар оқимига тўсқинлик қилмаган ҳолда доим вазиятни ҳолис баҳолаган, кузатувчан бўлган, журналнинг ўқишли бўлиши учун янги версиялар ўйлаб топган, энг асосийси тил маданиятига риоя қилган.

Хулоса ўрнида айтишимиз мумкинки Асқад Мухтор миллатсевар, ватанпарвар шахс эди. Юртбошимизнинг “Фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрли, миллат қадрлиятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб обрўли ўрин эгаллаши учун фидойилик билан курашиши мумкин”²⁹ — деган сўзлари айна ҳақиқатдир. Асқад Мухтор бутун умри давомида миллат тараққиёти, миллий камолот йўлида хизмат қилган маърифатли шахс эди. Шунинг учун унинг ибратли ҳаёт йўли ёшларга ибрат бўла олади. Асосийси Асқад Мухторнинг “Тулистон” журналидаги бош муҳаррирлик фаолиятини ўрганиш маълум маънода ўзбек миллий журналистикасининг ҳар томонлама тараққий этишини таъминлайди.

Журнал тажрибасини ўрганган ҳолда кўйдагиларни тақлиф сифатида киритсак бўлади:

²⁹ Каримов.И.А. Миллий камолот йўли.Т.: Ўқитувчи, 2001.

Ҳозирги журналлар учун ҳам махсус сонларни ташкил қилиш керак. Масалан, мустақиллигимизнинг нечадир йиллигига бағишлаб амалга оширилган ишлар ҳақида, турли вилоятларда қурилаётган янги уйлар ҳақида, юртимизда бир йилда (масалан, “Обод турмуш йили”да) амалга оширилган ислохатлар, кўлга киритилган ютуқлар тўғрисида, спорт ҳақида, бобокалонларимиз таваллуд айёми арафасида улар ҳақидаги махсус сонларни чоп этиш мумкин.

Иккинчидан газета, журналларда чоп этилаётган мақолалар тепасида қайси жанрга тегишли эканлигини кўрсатиб ўтиш, керакли рўқналарни кўпайттириш керак. Учинчидан, ёш журналистларни тайёрловчи мактабларни ҳар бир тахририят қошида ташкиллаштириш лозим.

Бугунги глобаллашув жараёнида ўзбек журналистлари миллий кадриятларимизнинг тўфонлар орасида йўқолиб кетишига йўл қўймаслиги керак. Бу учун боболаримиз тажрибаси бизга доим кўмакдош бўлади.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Ўзбекистон Республикаси “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуни.Т.: 2007.
3. Каримов.И.А. Энг асосий мезон ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т: Ўзбекистон, 2012.
4. Каримов.И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008.
5. Каримов.И.А. Миллий камолот йўли.Т.: Ўқитувчи, 2001
6. Каримов.И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Мулоқот журнали, 1998.
7. Асқад Мухтор. Ёш дўстларимга. Т.: Ёш гвардия, 1980.
8. Асқад Мухтор замондошлари хотирасида. Т.: Маънавият, 2003.
9. Ҳайриддин Султон. Бобурийнома. Т.:Шарқ, 1997.

10. Дўстмуҳаммадов Ҳ. Оммавий ахборот воситаларини ривожлантиришнинг демократик андозалари. Т.:Ўзбекистон, 2005.
11. Худойкулов М. Журналистикага кириш. Т.:М.Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети босмохонаси, 2005.
12. Тоғаев О., Асқад Мухтор. Т.: Бадий адабиёт нашри, 1966.
13. Бойбўта Дўстқораев. Ўзбекистон журналистикаси тарихи. Т.: Гафур Ғулом, 2009.
14. Жаҳон журналистикаси тарихи. Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2006.
15. Саидов Ҳ., Тўхлиева Н. Репортёрлик маҳорати. Т.:Гафур Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2008.
16. Эрик Фихтелиус. Журналистиканинг 10 қоидаси. Т.: Шарқ,2002.
17. Асқад Мухтор. Уйқу қочганда. Т.: Маънавият, 2005.
18. Санжар Содик. Янги ўзбек адабиёти. Т.: 2001.
19. “Гулистон” журналининг 1969-81 йиллардаги сонлари.
20. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2005 йил, 7 январь.
21. Қадр. Тошкент.: Маънавият, 2009.
22. Сойимов Б. Асқад Мухтор прозаси. Т.: Фан, 1969.
23. Худойкулов М.Журналистика ва публицистика.Т.: Тафаккур, 2011.

Интернет сайтлари:

1. www.literature.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.uza.uz
4. www.google.uz